

UNIVERZITA JANA AMOSE KOMENSKÉHO PRAHA

MAGISTERSKÉ
KOMBINOVANÉ STUDIUM

2013 - 2015

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Jiří Bláha

**Transformace hospodářství v období I. pětiletky v
Československu**

Praha 2015

Vedoucí diplomové práce:

Doc. PhDr. JUDr. Jakub Rákosník Ph.D.

JANA AMOS KOMENSKY UNIVERSITY PRAGUE

MASTER

COMBINED (PART TIME) STUDIES

2013 - 2015

DIPLOMA THESIS

Jiří Bláha

**Transformation of the economy in the first five-year
period in Czechoslovakia**

Prague 2015

Diploma Thesis Work Supervisor:

Doc. PhDr. JUDr. Jakub Rákosník Ph.D.

Prohlášení

Prohlašuji, že předložená diplomová práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracoval samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem při zpracování čerpal, v práci řádně cituji a uvádím v seznamu použitých zdrojů.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v univerzitní knihovně.

V Praze dne 27.5.2015

Jiří Bláha

ANOTACE

Diplomová práce se zabývá vývojem hospodářské situace ČSR v poválečných letech 1945 - 1953, zejména pak průběhem a výsledky 1. pětiletky. Popisuje události únorového politického převratu spolu s kroky, které nová komunistická vláda po převzetí moci činila v oblasti hospodářství. Rozebírá také proces likvidace soukromého podnikání formou znárodnování, spolu se snahou nového režimu o kolektivizaci zemědělství a likvidaci živnostenstva. Zabývá se také vlivem Sovětského svazu na celý vývoj událostí a činnost jeho poradců v Československu. To vše se zaměřením na celkové dopady transformace na československé hospodářství.

KLÍČOVÁ SLOVA

Československo, hospodářství, kolektivizace, komunismus, plánované hospodářství, pětiletka, RVHP, Sovětský svaz, sovětsí poradci, transformace hospodářství, znárodnění, živnostenstvo.

ABSTRACT

This thesis deals with the evolution of the economic situation in Czechoslovakia in the post-war years 1945 - 1953, in particular the progress and results of the first Five Year Plan. It describes the political events of the February coup, along with the steps that the new communist government after the takeover was in a farm field. It also discusses the process of liquidation of private enterprise in the form of nationalization, along with the effort of the new regime to collectivize agriculture and disposal tradesmen. It also discusses the influence of the Soviet Union, the whole course of events and activities of his advisors in Czechoslovakia. All with a focus on the overall impact on the transformation of the Czechoslovak economy.

KEYWORDS

CMEA, collectivization, communism, Czechoslovakia, economic transformation, economy, industry, nationalization, planned economy, Soviet advisers, the five-year plan, the Soviet Union,

Poděkování

Rád bych poděkoval panu Doc. PhDr. JUDr. Jakobovi Rákosníkovi Ph.D. za odborné vedení, cenné rady, připomínky a věnovaný čas.

Obsah

1	ÚVOD	9
2	Národní hospodářství ČSR po 2.světové válce.	11
2.1	Košický vládní program.....	16
2.2	Dvouletka.....	18
2.3	Zahraniční obchod.....	20
3	Nástup KSČ k moci a její kroky v hospodářské oblasti	23
3.1	Přístup k živnostnictvu.....	24
3.1.1	Přístup k rolnictvu	26
3.2	28. únor 1948.....	29
3.3	Změny v hospodářské politice	32
4	Likvidace soukromého vlastnictví	35
4.1.1	Kolektivizace zemědělství.....	37
4.1.2	Živnostníci.....	39
4.1.3	Socializace živností	44
5	Vliv SSSR na proces transformace hospodářství v ČSR	45
5.1	Marshallův plán a Československo	47
5.2	Potřeby ČSR.....	50
5.3	Sovětské poradci.....	53
6	Rada vzájemné hospodářské pomoci (RVHP).....	55
6.1	Sovětské poradci v RVHP	58
7	Zahájení první pětiletky	60
7.1	Centrální plánování	62
7.2	Výstavba velké armády.....	64
7.2.1	Výstavba armády a sovětské poradci	66
7.3	Průmysl	67
7.3.1	Průmysl a sovětské poradci.....	69
8	Průběh a výsledky první pětiletky	70
8.1	Měnová reforma	74

8.2	Soukromé podnikání a kolektivizace	76
8.3	Průběh kolektivizace	78
8.3.1	Akce „K“ Kulak.....	79
8.3.2	Kritika kolektivizace.....	80
8.4	Změna hospodářské politiky	81
8.5	Změna postavení sovětských poradců	82
9	Kritická analýza	83
10	ZÁVĚR	85
	SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	89
	SEZNAM TABULEK	93
	SEZNAM ZKRATEK.....	94

1 ÚVOD

Rokem 1938 nastala pro Československo doba významných politických, sociálních a ekonomických změn, které zásadně změnily jeho organický vývoj a jejichž následky jsou znatelné až do dnešních dnů. Události i vývoj probíhající v Československu od jeho vzniku 28. října 1918, nijak nevybočovaly z poměrů tehdejší meziválečné doby a rozhodně nenaznačovaly tak dramatickou budoucnost. Zlom přišel 30. září 1938 přijetím Mnichovské dohody, na jejímž základě mělo Československou podstoupit Německu příhraniční oblasti (Sudety), které byly z více jak 50% obývané Němci. Republika tak spolu s odevzdáním dalších území Polsku a Maďarsku, rázem přišla o území v rozloze 41 098 km² a téměř 5mil. občanů. Nejhorší však byla ztráta důvěry ve své západní spojence, Francii a Velkou Británii, které se jednání v Mnichově účastnili a byli spoluvůrci dohody. Raněné a potupené Československo, cítilo hlubokou zradu a zřejmě to byla ta chvíle, kdy své zraky začalo nově upírat směrem na východ k Sovětskému svazu. Další vývoj vše jen umocnil. Slovensko si 14. března 1939 pod tlakem událostí naplnilo své separatistické touhy, založilo Slovenský štát, vyhlásilo samostatnost a přimklo se k nacistickému Německu. Následující den byl vyhlášen Protektorát Čechy a Morava (Protektorat Böhmen und Mähren) což prakticky znamenalo obsazení zbytku republiky Němci a plné podrobení si českého obyvatelstva a hospodářství. V září 1939 propukla Druhá světová válka, největší konflikt v moderních dějinách lidstva, na jehož konci bylo více než 60 miliónů mrtvých, hospodářsky zničená Evropa a nová světová mocnost, Sovětský svaz.

Svůj vliv na prosovětskou orientaci měla také londýnská exilová vláda v čele s prezidentem Edvardem Benešem, který se svým prosovětským postojem netajil a jako by jím chtěl dát najevo zradu, kterou Československo Mnichovem utrpělo, již během války jednal o poválečné spolupráci se Stalinem. Ten ho během několika jednání ujišťoval, že po válce nebude do vývoje ČSR nikterak zasahovat. Důvěra v tato slova byla Benešovým tragickým omylem, který na sklonku života sám uznal slovy „*Kdo je komunista je lhář. To je společný rys všech komunistů a zvláště těch ruských.*“ Bylo

však už pozdě, únor 1948 dokonat, co jiní započali. Vývoj Československa, po válce opět ovlivňovalo rozhodnutí a dohody jiných zemí. Tentokrát Spojených států, Sovětského svazu a Velké Británie, které se již během války při jednání v Teheránu, Jaltě a po válce v Postupimi společně domluvily o poválečném uspořádání střední a východní Evropy. Byly rozděleny nové sféry vlivu, střední Evropa na politické mapě přestala existovat, nově byl jen východní a západní blok, kdy dělící hranicí byly nepřímě stanoveny zeměpisné body Labe - Terst. Ještě dlouho po válce si tento fakt nového rozdělení Evropy a pozici Československa v ní neuvědomovali mnozí vrcholní představitelé státu, kteří se domývali, že v novém uspořádání se Československo stane jakýmsi mostem mezi východem a západem. Zejména pak prezident Beneš a ministr zahraničních věcí Jan Masaryk věřily v tuto úlohu, která podpoří rozvoj demokracie ve znovusjednoceném Československu. Únorové události však Československo uvrhly do plného područí kremelských vůdců a naplno se tak rozběhl „*experiment*“ socialismu a plánovaného hospodářství.

Celá transformace k socialismu v sobě nese řadu zásadních změn. Jedná se zejména o přeměnu tržního ekonomického systému na model plánovaného hospodářství. Dále pak změny vlastnických poměrů v zemi, znárodnování a kolektivizace. V neposlední řadě také likvidace živnostníků a soukromých podnikatelů, kteří se do té doby významně podíleli na tvorbě hospodářství a byli dlouhodobě nedílnou součástí společnosti. V práci bych se chtěl zabývat dvěma základními otázkami. V první řadě otázkou vlivu Sovětského svazu na průběh transformace hospodářství ČSR. Zdali a jak Sověti své zájmy prosazovali? Jakou roli v tom hrálo RVHP? A nakonec, jak se k Sovětům stavěli samotní funkcionáři KSČ? Dalším okruhem je otázka soukromého podnikání a kolektivizace zemědělství. Jaké byly dopady kroků komunistů na soukromé podnikání? Dalo se jim vůbec bránit? Probíhalo odstraňování soukromého podnikání na ráz, anebo bylo vykonáváno postupně? Všechny tyto otázky se budu snažit zasadit do širšího kontextu dějinných událostí. Celkovým výsledkem práce by měla být kritická analýza první pětiletky a v závěru práce zodpovězení výše položených otázek.

2 Národní hospodářství ČSR po 2.světové válce.

Poválečné Československo vyšlo z druhé světové války s nižšími ztrátami než mnoho jiných evropských zemí. Menší byl počet obětí, ale i poškození infrastruktury a průmyslu, které neprošly tak značnou fyzickou destrukcí. Vliv na to měl nejen fakt, že se většina nejtěžších bojů odehrávala mimo její území, ale i ustanovení státu protektorátem, pod správou nacistického Německa. To během tohoto smutného období českých dějin, využívalo český průmysl i zemědělství pro zásobování své armády a lidský potenciál byl nasazen na nucené práce přímo v Říši.¹

Ačkoliv by se přes výše uvedené mohlo zdát, že se poválečná ekonomika ČSR nacházela v dobré kondici, opak byl pravdou. Materiální škody sice nedosahovaly takových ztrát, jako u mnoha jiných zemí, přes které se válka přehnala, ale výkon hospodářství byl na stejně nízké úrovni. Obraz poválečného ekonomického propadu nelze vzhledem k nedostatku statistických informací přesně zobrazit. Abychom se trochu přiblížily k realitě, pomůžeme si bazickým indexem, vypočítaným na základě stálých cen vypočteného Miroslavem Tomsem v šedesátých letech. Index národního důchodu v roce 1946 odpovídal jeho objemu v roce 1927, pokud mírně zaspěkulujeme je velmi reálné, že bezprostředně po skončení války, se pohyboval ještě níže, možná na úrovni roku 1920.² To jak vidíme v tabulce č. 1, není tak velký rozdíl.

¹ WANDY CZ, Piotr Stefan. Střední Evropa v dějinách od středověku do současnosti, s. 224

² RÁKOSNÍK, Jakub. Sovětizace sociálního státu: lidově demokratický režim a sociální práva občanů v Československu 1945—1960, s. 103-104

Tabulka č. 1: Destrukce hospodářství v roce 1945 ve vybraných evropských zemích.

	Předválečný rok, kdy se HDP rovnalo úrovni HDP dosažené v roce 1945
Francie	1891
Belgie	1924
Německo	1908
Itálie	1909
Velká Británie	HDP za války rostlo

Zdroj: RÁKOSNÍK, Jakub. Sovětizace sociálního státu: lidově demokratický režim a sociální práva občanů v Československu 1945–1960, s. 103

Výrobní základna byla ve všech odvětvích velmi zredukována a v některých odvětvích se na konci války docela zhroutila. Ve srovnání s rokem 1938 klesl objem průmyslové výroby asi o 50 % a produktivita práce se pohybovala mezi 40 až 60 % předválečného stavu. Nelze opomenout vyčerpanost dělníků, tisíce podniků bylo zničeno, v jiných chybělo výrobní zařízení, anebo nebylo kompletní. Americkým letectvem, byly těsně před koncem války těžce poškozeny Škodovi závody v Plzni, ČKD v Praze i Baťovy závody ve Zlíně. Průmysl se potýkal s akutním nedostatkem surovin a energie, materiálové zásoby ve skladech byly vydrancované. Chyběla paliva, elektřina a díky katastrofální situaci v dopravě silně vážlo zásobování. Problémy byly také v zemědělské výrobě, která dosahovala v roce 1945 asi 62 % úrovně z roku 1936. Během války zemědělství utrpělo omezováním osevních ploch, snížením výnosů, snížením stavu hospodářských zvířat a jejich užitkovostí. Následky se negativně projevovali v zásobování obyvatelstva základními potravinami.³

Ze všech odvětví poválečného československého hospodářství utrpěla nejvíce doprava. Německo během okupace zabavilo veškerá civilní letadla, 222 plavidel na Labi, Odře a Dunaji, zavlčeny nebo zničeny byly bezmála 2/3 nákladních automobilů, 1/2 autobusů a osobních automobilů. Dokonce i obyvatelstvu bylo zabaveno na 800 000 jízdních kol. Na železnici bylo zničeno 56 % zabezpečovacích zařízení, 1250

³ GERŠLOVÁ, Jana a SEKANINA, Milan. Zrození nové doby: stručné hospodářské dějiny českých zemí, s. 97

mostů a 38 tunelů (z toho na Slovensku 31 tunelů a 830 mostů včetně velkých mostů přes Dunaj). Více než polovina lokomotiv, byla zničena či poškozena, stejně tak 68 % osobních vagónů a 75 % vagónů nákladních (téměř 72 tisíc). Zničeno bylo také na 2.500km železničních tratí a 310km staničních kolejí. Na Slovensku po ústupu fašistů zbylo celkem 900 nákladních a osobních automobilů, 22 lokomotiv (z původních 665), 449 osobních vagónů, 1551 nákladních vagónů (z 15.245). Na slovenských silnicích bylo 1.504 mostů zničeno a 482 poškozeno. Doprava díky těmto ztrátám byla nejslabším článkem hospodářství.⁴

Exploatace českého hospodářství ze strany Německa zasáhla i měnovou oblast. Mezinárodní obchod, byl jednostranně orientován právě na Německo, které odebíralo velkou část průmyslové produkce českých zemí a i dovoz sloužil převážně vojensky významným odvětvím. Tím že byl vývoz větší než dovoz, Německo de facto získávalo při clearingovém způsobu zaúčtování bezúročný úvěr, který nikdy nesplatilo.⁵ Po vytvoření protektorátu byla v oběhu ponechána koruna (K) a její kurz k říšské marce (RM) byl stanoven na 1 RM = 10K , ačkoli reálný poměr odvozený z cenových relací, odpovídal 1RM = 6-7K. Takovýmto podhodnocením koruny, získalo Německo v prvních okupačních měsících zdarma asi třetinu zboží nakoupeného na českém trhu. K tomu ještě zavedli marku přímo jako oběživo vedle koruny s tím, že pražská Národní banka, do jejíž pokladen marky proudily, je nesměla posílat zpět do oběhu. Odváděla je Říšské bance, která je české Národní bance připisovala k dobru jako pohledávku vůči Německé říši. Protože většina těchto pohledávek vůči Německu zamrzla, bylo zboží nakupované v českých zemích za marky, odňato v podstatě bez náhrady. Výsledkem systematického vykořisťování byly nedobytné pohledávky ze strany pražské Národní banky, které ke konci války činily 105 mld. K. Inflace, která díky tomu postihla Československo, vedla k tomu, že oproti objemu zboží z konce roku 1938 na celém území obíhalo 7,5krát více peněz.⁶

⁴ PRŮCHA, Václav a kol. Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918—1992. 1. vyd., s. 575

⁵ Vývozcům v českých zemích proplácela Národní banka dodávky v inflačních papírových korunách a výtěžek vývozu do třetích zemí (např. Švýcarsko) zůstával v Berlíně a byl použit k hrazení Německého dovozu.

⁶ FALTUS, Jozef a PRŮCHA, Václav. Všeobecné hospodářské dějiny 19. a 20. Století, s. 75-76

Pokud bychom měli výši škod vyjádřit číselně, tak úhrn škod spojených s německou a válkou byl pro norimberský tribunál vyčíslen sumou 347,5mld. předválečných korun. Na Slovensko připadaly škody v hodnotě 114,5mld. korun. Tento rozsah škod, odpovídal ve finančním vyjádření k československému důchodu vytvořeného v období 1932-37. ČSR se po válce vydalo cestou socialismu, to si vyžádalo změny v prostředí pro podnikání. Ve srovnání s První republikou doznal změny právní rámec a instituce ovlivňující podnikatelský sektor to vše pod vlivem přesvědčení o nezbytnosti výstavby nového hospodářského a sociálního řádu. Smyslem bylo vyloučení recidivy hospodářských krizí, zajištění politické a sociální stability a zajištění vyšší míry sociální spravedlnosti. Prvním rozhodným krokem na této nové cestě, bylo schválení dekretů prezidenta republiky Edvarda Beneše o znárodnění klíčových průmyslů a postátnění bank v říjnu 1945. Sám prezident Beneš to označil jako základ „socializace moderní společnosti“, v níž se rodí „nové formy vlastnictví, vedle vlastnictví soukromého a družstevního“.⁷ Logickým důsledkem těchto změn, měl být přechod k tzv. hospodaření řízenému, tedy plánovanému, které racionálně využije všech zdrojů k hospodářské obnově. Většina politických stran, které byly hybnou silou politických událostí v poválečné ČSR, tento koncept podporovala. Kdy celkový proces neměl vést k totální etatizaci hospodářství, ale byl vnímán, jako pluralisticky členěná hospodářská soustava ve které je zachována soutěživost, tedy impulzy k inovacím v hospodářském procesu. Odhlédneme-li od komunistického konceptu - který se vzhlížel v hospodářském systému plánovaného hospodářství užívaného v SSSR - ideální hospodářskou soustavu představovala tzv. demokracie hospodářská vedoucí k demokracii sociální.⁸

Celkové změny v hospodářské struktuře se sice nerealizovaly chaoticky, ale také rozhodně nešlo o realizaci předem promyšleného a teoreticky propracovaného plánu. Změny v ekonomickém modelu, se formovaly postupně z každodenní praxe, přičemž v důsledku únorových událostí roku 1948 neměl dostatek prostoru k definitivnímu

⁷ KOCIAN, Jiří, ed. a DEVÁTÁ, Markéta, ed. 1948: únor 1948 v Československu: nástup komunistické totality a proměny společnosti, s. 187

⁸ Tamtéž: s. 187

dotvoření a rozvinutí. Jeho základem byla existence třísektorové ekonomiky (družstevní, soukromokapitalistická, znárodněná), v níž měl primární úlohu znárodněný průmysl. Ačkoliv mluvíme o termínu Hospodářské demokracie, tak jejím hlavním činitelem měly být silné zásahy státu do hospodářské sféry a pro řízení ekonomik, chtěla postupně využívat nástrojů národohospodářského plánování. Celkový model se opíral o existenci tří základních článků, vedle státu to byly ještě orgány hospodářské samosprávy a podniková sféra. Smyslem byla cesta vedoucí k demokracii sociální, tedy k budování „welfare state“ – sociálního státu (státu blahobytu, státu sociálních služeb).⁹

⁹ MAREK, Pavel. České živnostnictvo 1945-1960, s. 13

2.1 Košický vládní program

Košický vládní program, je programový dokument podepsaný 5. dubna 1945 domácí vládou Národní fronty Čechů a Slováků ve svém košickém přechodném sídle. Protože demokratické strany žádný program nenavrhly, vycházel z návrhu moskevského vedení komunistické strany.¹⁰ Přihlížel k mezinárodním dohodám exilové vlády v Londýně, k požadavkům domácího odboje a k výsledkům Slovenského národního povstání. Jeho obsahem bylo řešení nového poválečného politického systému, ale také hospodářskou a sociální politikou. Politický systém měl být založen na spolupráci politických stran a dalších společensko-politických organizací sdružených v Národní frontě Čechů a Slováků. Slovákům byla v dokumentu uznána jejich nacionální svébytnost a v jejich vztahu s českým národem zásada „rovný s rovným“.¹¹

V zahraniční politice vládní program vyhlášoval prioritní orientaci na SSSR a další slovanské země, zároveň také deklaroval zájem o přátelské styky s USA, Velkou Británií, Francií a dalšími státy. Podle sovětského vzoru, měla být také budována nová československá armáda, kdy se toto spojení se SSSR mělo stát „*neochvějnou vůdčí linií*“ v případě nové německé agrese. Československá politická reprezentace, od Sovětského svazu očekávala podporu při odsunu sudetských Němců a vyřešení územních sporů s Polskem a Maďarskem.

V hospodářské politice vládní program kladl důraz především na – urychlenou obnovu národního hospodářství a na co možná nejrychlejší zabavení a převedení majetku zrádců pod národní správu. To se podle dokumentu mělo týkat Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů, výjimkou byly němečtí a maďarští antifašisté. Vláda prohlásila, že postaví celý peněžní a úvěrový systém, klíčové průmyslové podniky, pojišťovnictví, přírodní a energetické zdroje pod všeobecné státní vedení a zároveň přislíbila podporu soukromým iniciativám podnikatelů, řemeslníků i solidního soukromého a družstevního obchodu (to samo o sobě neznamenal, že by na základě

¹⁰ KALVODA, Josef. Role Československa v sovětské strategii. Překlad Vladimír Petkevič, s. 214

¹¹ PRŮCHA, Václav a kol. Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918—1992, s. 66-67

tohoto bodu vládního programu mělo docházet ke znárodňování, ale v budoucím vývoji k tomu otevírala cestu). V otázkách mzdové, pracovní a sociální politiky se právoplatnými zástupci zaměstnanců vůči úřadům a soukromým podnikatelům, měly stát odborové organizace a závodní výbory.¹²

Pro konfiskaci zemědělského majetku se plánovalo zřízení „Národního pozemkového fondu“ do kterého vejde veškerá zemědělská půda, budovy, mrtvý a živý inventář, pokud patřil do skupiny výše uvedených zrádců republiky. Tento majetek měl být konfiskován bez náhrady a půda měla být pod vedením Národního pozemkového fondu rozdělena v českých zemích českým a na Slovensku slovenským a ukrajinským domkařům, malým a středním rolníkům, jakož i zemědělským dělníkům, přičemž měla být dána přednost těm, kdo se zasloužili v národněosvobozené boji a obětem války.¹³ Sociální politiku ve vládním programu vyjadřovalo především odhodlání vlády položit základy „*velkorysé sociální politiky a sociální péče o všechny vrstvy pracujícího lidu měst i venkova*“.¹⁴ Dalším prohlášením bylo zavedení rovnoprávnosti v odměňování a idea univerzalisticky pojatého národního pojištění.¹⁵

¹² PRŮCHA, Václav a kol. Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918—1992, s. 68,69

¹³ HRABA, Zdeněk. Kolektivizace a transformace československého a českého zemědělství v letech 1945—2004, s. 22-23

¹⁴ RÁKOSNÍK, Jakub. Sovětizace sociálního státu: lidově demokratický režim a sociální práva občanů v Československu 1945—1960, s. 76

¹⁵ Tamtéž: s. 76

2.2 Dvouletka

Počátek dvouletky se nesl na výsledku prvních svobodných parlamentních voleb, z nichž vyšli vítězně komunisté, kteří v souladu s nimi výrazně posílili. Byla jmenována nová vláda v čele s Klementem Gottwaldem, která krátce nato schválila tzv. „Budovatelský vládní program“, který obsahoval hlavní myšlenky předvolebního programu KSČ. Ústředím bodem programu se stal dvouletý plán obnovy a rozvoje národního hospodářství pro roky 1947—1948. Nosnou částí tohoto plánu se stalo plánování, které bylo nově pokládáno za základní formu řízení veřejného sektoru hospodářství a usměrňování soukromého sektoru. Předpokládalo se, že vytvoří podmínky pro větší odolnost naší ekonomiky proti výkyvům světové ekonomiky a urychlí proces poválečné obnovy hospodářství.

Základní úkoly dvouletky byly formulovány v zákonu ze dne 25. 10. 1946 o dvouletém hospodářském plánu č. 192 Sb.:

- a) V průmyslu překročit koncem roku 1948 celkovou úroveň z roku 1937 o 10 %
- b) V zemědělství dosáhnout koncem roku 1948 úrovně výroby předválečné
- c) Ve stavebnictví opatřit potřebný počet bytů, provést velké stavby pro průmysl a zemědělství, obnovit a doplnit veřejné komunikace a zařízení
- d) V dopravě dosáhnout dopravního výkonu roku 1937
- e) Přispět k urychlenému vyrovnání hospodářské úrovně Slovenska s českými zeměmi, zejména dokonalejším využitím jeho surovinových a energetických zdrojů a pracovních sil, jakož i vytvořením nových pracovních příležitostí na Slovensku
- f) Povznést hospodářsky slabé kraje českých zemí¹⁶

Dvouletka končila koncem roku 1948. Dosažení stanoveného cíle, dosáhnout a v některých případech překročit předválečný stav hospodářství, byl splněn, což se dá

¹⁶ GERŠLOVÁ, Jana a SEKANINA, Milan. Teze k přednáškám předmětu Dějiny národního hospodářství, s. 73-74

vzhledem k poválečné ekonomické situaci považovat za nesporný úspěch. V letech 1946—1948 rostl národní důchod tempem 10,5 % ročně, čímž zůstal jen 3 % za úrovní na konci roku 1937 a v přepočtu na jednoho obyvatele ji předstihl o 13 %. Během dvouletého plánu byly položeny základy industrializace Slovenska a částečně i hospodářsky slabších krajů českých zemí. Obnovu válkou zničeného hospodářství doprovázela mobilizace pracovních sil. Většinu ze 475 tis. osob absorboval průmysl a menší část zemědělství. Při plnění úkolů dvouletky vznikala různá hnutí za překročení plánu, rozšiřovala se údernická hnutí, ale oproti tomu rostla ve znárodněném průmyslu absence, fluktuace a nízká produktivita práce. Během dvouletky však došlo k relativnímu zlepšení životní úrovně obyvatelstva. Celková spotřeba na obyvatele dosáhla přibližně předválečné úrovně, i když kvalita zboží byla daleko nižší. Na jaře 1948 byl uzákoněn nový systém národního pojištění, který zlepšoval podmínky nemocenského, starobního, úrazového a invalidního pojištění. Rozšířil se okruh pojištěnců o osoby samostatně výdělečně činné a jejich rodinné příslušníky. V oblasti sociální politiky se Československo řadilo mezi první místa ve světě. Celkové poválečné srovnání rekonstrukce Československa s jinými evropskými zeměmi se ukazuje, že v tempu obnovy výroby a v celkové poválečné konsolidaci patřilo k nejúspěšnějším válkou zničeným zemím. Oproti plně vyspělým západním zemím bylo Československo zemí více zemědělskou, ale ve formující se socialistickém bloku představovalo průmyslově vyspělou zemi.¹⁷ Významný propad, byl ale zaznamenán v zemědělství a potravinářství. Důvodem bylo sucho a neúroda v roce 1947, kdy sklizeň pšenice dosáhla jen 58 %, sklizeň brambor a cukrovky jen 50 %. Druhým odvětvím, které nesplnilo plán dvouletky, bylo stavebnictví, kde celkový plánovaný objem staveb, byl splněn jen na 77,5 %.¹⁸ Jinak byl výsledek dvouletky hodnocen a vnímán vcelku pozitivně a na jejím základě se začal tvořit nový pětiletý plán.

¹⁷ GERŠLOVÁ, Jana a SEKANINA, Milan. Zrození nové doby: stručné hospodářské dějiny českých zemí, s. 110-111

¹⁸ VERGNER, Zdeněk. Národní hospodářství ČSR v letech 1945-1960. 1. vyd., s. 16

2.3 Zahraniční obchod

Československá ekonomika se v prvních poválečných letech spoléhala na svou relativně vysokou úroveň a kvalitu svých výrobků (považovala se za vyspělou ekonomiku), díky které by mohla na evropském trhu nahradit svého předválečného konkurenta, Německo.¹⁹ Nová situace byla vnímána jako možnost proniknout na nové trhy ve střední a východní Evropě a také v SSSR. Nově také vznikla myšlenka s překonáním dřívější orientace na evropské trhy a rozvíjení hospodářských styků s americkým kontinentem, převážně pak s USA. Proto, aby se československé výrobky uplatnily na světových trzích, bylo třeba modernizovat řadu závodů i celá průmyslová odvětví. Technologická mezera se však nedala bez potřebných investic rychle vyřešit a tak v roce 1946 přišly první nepříznivé důsledky konkurence. Zahraniční odběratelé začali často odmítat československé tradiční vývozní zboží, mnohdy dokonce rušily již dohodnuté obchody z důvodu vysokých cen ve srovnání s jinými firmami. Spolu s tím se projevila tradiční slabina ekonomiky ČSR, kterou byl nedostatek surovin. Nově se tak zahraničněobchodní vztahy, začaly vytvářet ve směru: suroviny, stroje a zařízení nakupovat na západě a výrobky vyvážet na východ. To však bylo podmíněno dostatkem devizových prostředků pro dovoz ze západu, kterých se poválečné ekonomice ČSR nedostávalo.²⁰

Mnoho odborníků považovalo za vhodné řešení mezinárodní půjčku. Československo v této oblasti podnikalo kroky již od roku 1945, zejména v USA, u Mezinárodní banky a ve Velké Británii. V letech 1945—1947 Československo několik úvěrů obdrželo, ovšem krátkodobých, většinou na nákup surovin. Ucházelo se také o úvěr od USA ve výši 50mil. Dolarů a u Mezinárodní banky ve výši 350mil. dolarů. Jednání však byla obtížná a často narážela na překážky převážně politického rázu. To se později v otázce půjček silně projevilo, kdy USA na základě československé podpory

¹⁹ MICHAL, M. Jan. Central Planning in Czechoslovakia: Organization for Growth in a Mature Economy, s. 96 - 110

²⁰ KAPLAN, Karel. Československo v RVHP: 1949-1956, s. 6-7

protiamerického vystoupení SSSR na schůzi v OSN, jakoukoliv finanční pomoc Československu zamítly.²¹

Rozdíl v politických názorech a postupné podléhání Moskvě vedlo k odmítnutí Marshallova plánu, který měl bezprostřední vliv na rychlý ekonomický rozvoj zemí západní Evropy. Československu se značně zúžil prostor pro překonání technické zaostalosti, rozdíly se nezmenšovali, naopak se prohlubovaly, navíc v první polovině roku 1948 začala narůstat pasivní obchodní bilance s librovou a dolarovou oblastí. Celou situaci ještě vyostřil problém s nedostatkem některých surovin, zejména barevných kovů, a jejich ceny neustále stoupaly. Většina západoevropských států podmiňovala uzavření obchodních dohod s ČSR dodávkou hutních výrobků. Ty však byly ve velké míře vázány na obchod s východem. Vliv měly i politické události, především znárodnění. Státy, jejichž občané byli znárodněním postiženi, bez řešení tohoto problému nechtěli vést širší obchodněpolitické jednání. Vláda ČSR sice v roce 1945 a 1946 závazně vyhlášovala, že poskytne náhradu za znárodnění cizím státním příslušníkům. I přes vyjednávání vládního zmocněnce s hlavními velmocemi USA, Velkou Británií a Francií - se však nepodařilo dojít k dohodě. Československá strana navíc podmiňovala vyplacení náhrad za znárodnění poskytnutím úvěru. To se jí dařilo prosadit jen z části, a tak vyplacení náhrad na několik let značně zatížilo československou platební bilanci. Události února 1948, které nastolili nový politický režim, ještě více zesílily a podnítily novou nedůvěru západních zemí.²²

Krise Československého hospodářství, na sebe nenechala dlouho čekat. Již za první 4 měsíce roku 1948 dosáhla bilance zahraničního obchodu pasiva 4,87 miliardy Kčs, zásoby deviz a zlaty poklesly na 3,4 miliardy Kčs. Vláda v Praze měla vzhledem ke stavu hospodářství a mezinárodněpolitické situaci jen velmi omezený prostor pro řešení situace. Omezení dovozu by postihlo i dovoz surovin a vedlo k omezení výroby a naděje na dlouhodobou půjčku po únory 1948 klesly na minimum. Východiskem z neutěšené situace se měla stát obchodněpolitická ofenziva s cílem proniknout na „dolarové trhy“

²¹ Tamtéž: s. 12-13

²² STEINER, Jan a KROL, Jiří. Kapitoly z hospodářských a sociálních dějin Československa 1918-1989, s. 130-137

a prohloubení hospodářské spolupráce se zeměmi sovětského bloku. První z výše jmenovaných, počítala s průnikem na trhy USA a jihoamerických zemí, se však setkala spíše s neúspěchem. Nebyla dobře připravena. Vývozní společnosti si ji vykládali jako prodej za každou cenu a nabízely dumpingové ceny. Akce skončila neúspěchem, a ačkoliv se podařilo snížit dolarový schodek, výsledek byl malý. V případě druhé akce, která se týkala posílení hospodářských styků se zeměmi sovětského bloku, byl výsledek lepší. Na základě schválení směrnice o dalším rozšíření obchodu, zejména surovin a potravin Hospodářskou radou ÚV KSČ z 25. Června 1948 už v roce 1948 obrat výrazně stoupl (viz tabulka č.2).²³

Tabulka č. 2: Zahraniční obchod ČSR v mil. Kčs

země	vývoz		dovoz	
	1947	1948	1947	1948
SSSR	201	865	280	804
Polsko	69	381	100	292
Maďarsko	115	16	80	153
Rumunsko	56	171	35	197
Bulharsko	91	112	129	79

Zdroj: KAPLAN, Karel. Československo v RVHP: 1949—1956, s. 24

²³ KAPLAN, Karel. Československo v RVHP: 1949—1956, s. 19-24

3 Nástup KSČ k moci a její kroky v hospodářské oblasti

V klasickém marxistickém myšlení základna ovlivňuje nadstavbu. Tradiční marxisté, byli tedy přesvědčeni, že podoba společenské ekonomiky – dělba práce, výrobní prostředky, distribuce kapitálu – ovlivňuje společenskou politiku, umění, kulturu i náboženství. Podle tohoto způsobu myšlení, nemohla žádná země změnit svůj politický systém, aniž by před tím nezměnila systém ekonomický. Byli přesvědčeni, že pro vznik komunistické společnosti je nutné nejdříve transformovat ekonomiku.²⁴

„V hospodářské politice poválečného období lze rozlišovat v letech 1945–1960 v zásadě tři fáze. První období představuje vlastnická transformace, zahájená v roce 1945 znárodněním, formováním smíšené ekonomiky a zrozením plánovaného hospodářství. Druhá fáze začíná v roce 1948. Pro ni je typickým jevem převzetí sovětského ekonomického modelu řízení ekonomiky a s tím spojená celková transformace. Třetí fáze začíná po roce 1953 počátky krize sovětského modelu administrativně direktivního systému hospodářského plánování, která vyústí v poslední čtvrtině padesátých let v pokus o první velkou transformaci.“²⁵

²⁴ APPLEBAUM, Anne. Železná opona: podrobení východní Evropy 1944-1956, s. 211

²⁵ RÁKOSNÍK, Jakub. Sovětizace sociálního státu: lidově demokratický režim a sociální práva občanů v Československu 1945–1960, s. 106

3.1 Přístup k živnostnictvu

Komunisté byli velmi aktivní na všech polích řízení státu o to více v otázkách jeho ekonomické přestavby. Vedoucí úlohu v názorových směrech měl v tehdejší KSČ předseda strany Klement Gottwald, který již v prosinci 1945 výrazně kritizoval nečinnost v organizační výstavbě znárodněného průmyslu, později navrhoval vládní řízení průmyslu a prosazení prvního hospodářského plánu. K. Gottwald na schůzi ÚV KSČ 18. 12. 1945: *„Fakt je ten, že od samého faktu znárodnění bank a průmyslu se dosud stalo málo, pokud jde o novou organizaci znárodnění sektoru průmyslu, že v tomto směru příslušná ministerstva, do jejichž kompetence provádění těchto dekretů přešlo, že pracuje tempem hlemýždím, a tu záleží na nás, abychom ve vládě udělali kravál a v této věci zjednali rozhodnou nápravu.“*²⁶ Spolu s ním výstavbu nové hospodářské soustavy podporoval předseda odborů Antonín Zápotocký.²⁷

Podpora programu znárodnění a budování hospodářské demokracie v pojetí komunistické ideologie nečinilo větší problém. Trochu jiná situace byla v živnostenské problematice, kde od prosince 1945 do února 1948 můžeme sledovat dvě vlny ofenzívy, které se projevovali zvýšeným zájmem vedení strany o malovýrobce. V prvních poválečných letech se vedení KSČ teoreticky orientovala na dělnickou třídu, ale v praxi bylo jejím zájmem podchytit všechny třídy a sociální vrstvy, vyjma vykořisťovatelských. Základní východiska v přístupu strany k živnostenské otázce zůstala sice zachována, KSČ se stále prezentovala jako ochránce soukromého vlastnictví malovýrobce a činitel usilující o vytvoření pozitivních podmínek pro rozvoj drobného podnikání, ale nově vytyčila vlastní komunistickou živnostenskou politiku jako nedílnou součást strategie strany. Cílem bylo získat a připoutat řemeslníky, obchodníky a další živnostníky ke stranickému programu. Ačkoliv bylo živnostnictvo pro komunisty „cizí“, „trpěnou“ vrstvou, nyní se mělo stát spojencem strany a ona jeho mluvčím.²⁸

²⁶ Citace: KAPLAN, Karel. Kronika komunistického Československa. Klement Gottwald a Rudolf Slánský, s. 34

²⁷ Tamtéž: s. 34

²⁸ MAREK, Pavel. České živnostnictvo 1945—1960, s. 20-21

Tento nový přístup strany se projevil v několika rovinách přístupu k živnostníkům:

1. Byl kladen důraz na budování živnostenských komisí, které se měly aktivizovat a usilovat o zajištění pozic živnostníků-komunistů ve všech orgánech a organizacích, kde se jednalo a rozhodovalo o problematice. Komunisté se snažili prosadit do živnostenských společenstev a živnostenských komisí národních výborů.
2. Snaha komunistů získat do svých řad co největší počet živnostníků, kdy v roce 1946 tvořili živnostníci 4,1 % členské základny.
3. KSČ sumarizovala požadavky živnostnictva a na politické scéně prosazovala svou koncepci jejich řešení. Zdůrazňovala nutnost zavedení pořádku do přidělu surovin a do obchodní sféry a prioritou se pak stala záležitost převodu zabaveného majetku v pohraničí do rukou českých živnostníků. Další požadavky se týkaly úprav daní, levných úvěrů a zavedení sociálního pojištění pro živnostníky.
4. Vedení KSČ doporučovalo živnostenským komisím rozvíjet širokou agitační kampaň prostřednictvím schůzí a aktivů, jejíž součástí se stalo vydávání nových periodik (Věstník živnostenských komisí, Nedělní živnostenské noviny) a organizaci manifestačních sjezdů.

Všechny tyto nové přístupy, které byly směřovány vůči městským středním vrstvám, se neminuly účinkem a svým dílem přispěly k úspěchu strany. Nepochybně pak, toto volební vítězství politiku KSČ radikalizovalo ve smyslu většího tlaku na řešení problému v duchu představ komunistů. Tento poznatek platí také pro živnostenskou sféru a jeho dokladem je zřetelný nárůst diferencí mezi komunisty a ostatními stranami.²⁹

²⁹ MAREK, Pavel. České živnostnictvo 1945—1960, s. 23-24

3.1.1 Přístup k rolnictvu

Československá pozemková reforma se odehrála ve třech etapách. První největší etapa se uskutečnila v letech 1945—1946 a týkala se především konfiskace půdy Němců, Maďarů a zrádců. Tato zabavená půda pak byla přidělována českým a slovenským zájemcům. Druhá etapa probíhala v letech 1947—1948 byla postavena na revizi pozemkové reformy z první republiky a postihovala především pozemkový majetek šlechty získaný před rokem 1918. Konečnou etapu představovala až po únoru 1948 uzákoněná nová pozemková reforma, limitující soukromé pozemkové vlastnictví padesáti hektary. Klíčové zásady reformy stanovil dekret prezidenta republiky č. 12 Sb. z 21. června 1945, jehož platnost byla omezena pouze na české země. Na základě tohoto dekretu byl bez náhrady a s okamžitou platností konfiskován majetek Němců a Maďarů, dalších nepřátel a zrádců, stejně jako majetek akciových a jiných společností, jejichž vedení za války kolaborovalo s Německem. Za zemědělský majetek se považovaly také budovy sloužící zemědělské činnosti, rybníky, lesy, dobytek, průmyslové podniky navazující na zemědělské a lesní hospodářství, zemědělský inventář a zásoby. Celkem byla v českých zemích zkonfiskována půda o celkové výměře 2.400.449 ha, z toho 995.379 ha lesní půdy. Nejvíce konfiskací zasáhlo české pohraničí, kde postihla 238.563 vlastníků 1.955.076 ha půdy, z toho 347.244 ha lesů a ve vnitrozemí se vztahovala na 445.373 ha půdy a 347.244 ha lesů.³⁰

Komunisté se v otázce pozemkové reformy od počátku opírali o Košický vládní program, který si v sobě nesl tendence pro omezování soukromého vlastnictví, stejně jako určité prvky zasahování státu do samosprávného chodu zemědělských organizací. Ministerstvo zemědělství, jež bylo resortem KSČ, vydalo v roce 1946 tzv. Hlavní Zásady nových zákonů připravených ministerstvem zemědělství. Realizace těchto zásad do pak historie vstoupila jako tzv. Ďurišovi zákony, podle jména Juliuse Ďuriše, který tehdy vykonával funkci ministra tohoto resortu.³¹

³⁰ PRŮCHA, Václav a kol. Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992. 2. díl, 1. vyd., s. 71

³¹ HRABA, Zdeněk. Kolektivizace a transformace československého a českého zemědělství v letech 1945—2004, s. 33-34

Tyto zásady obsahovaly plán provést:

1. Revizi pozemkové reformy prováděné podle zákonů záborového a následujících
2. Technicko-hospodářské úpravy pozemků (přijetí tzv. scelovacího zákona) – provedeno až po únoru 1948
3. Novou úpravu myslivosti
4. Upravit zaknihování přídělů ze zkonfiskovaného a jiného zemědělského majetku a zajistit úhrady za přidělený majetek - hlavním motivem bylo řešení zbavení konfiskovaného majetku dluhů a břemen, což byl problém, který bránil v cestě ke knihovnímu převodu vlastnického práva k přidělenému majetku.
5. Přijetí zákona o zajištění zemědělského výrobního plánu.
6. Přijetí zákona o úpravě dělení zemědělských podniků v pozůstalostním řízení a o zamezení drobení půdy.³²

Tyto zásady z dílny komunistické strany, podléhaly intenzivnímu zájmu k jejich prosazení a KSČ při jejich deklaraci obyvatelstvu využila veškerou moc v masmédiích k naklonění si ještě nerozhodnutých sociálních skupin z oblasti zemědělství ke své podpoře. Jednalo se zejména o naklonění si rolnické veřejnosti a to především malých a středních rolníků. KSČ se také snažila zemědělce získat na svou stranu slibovanými subvencemi na pořízení traktorů a jiné zemědělské techniky. Tyto hlavní zásady byly na jaře 1947 kombinovány v části Hradeckého programu KSČ, ve kterém byly deklarovány následující body:

1. Konečné vyřešení otázky půdy
2. Příděl lesů
3. Odstranění disparity mezi cenami zemědělských a průmyslových výrobků
4. Reorganizace distribuce
5. Výstavba družstevnictví
6. Cukrovarnický průmysl

³² HRABA, Zdeněk. Kolektivizace a transformace československého a českého zemědělství v letech 1945—2004, s. 33-34

7. Rolnické pojištění
8. Zemědělský úvěr
9. Jednotná zemědělská daň
10. Mechanizace zemědělství
11. Opatření v zájmu zemědělských žen a zemědělské mládeže
12. Zlepšení zemědělské výroby
13. Zahradnictví
14. Rybářský zákon
15. Výstavba na území bývalých německých vojenských cvičišť
16. Hospodářská výstava v roce 1948
17. Uzákonění Jednotného svazu českých zemědělců a svazu Slovenských rolníků

Tento program byl posléze uplatňován po konečném upevnění moci komunistickou stranou. Sjezd rolnických komisí v únorových dnech 1948, je nesporným důkazem o úspěšnosti této taktik v naklonění si rolnické veřejnosti.³³

³³ GERŠLOVÁ, Jana a SEKANINA, Milan. Zrození nové doby: stručné hospodářské dějiny českých zemí, s. 95

3.2 28. únor 1948

KSČ svou poválečnou strategii zaměřovala na postupné ovládnutí širokých vrstev obyvatelstva. K tomu využívala levicových nálad ve společnosti, osvoboditelské role SSSR a výrazné omezení politického spektra k rozšíření řad svého členstva. Svou voličskou základnu se jí podařilo rozšířit o chudší vrstvy rolníků a dělníků, jimž slibovala majetek a půdu z konfiskací a revizi pozemkové reformy. Po vítězných volbách v roce 1946, si zajistila klíčová ministerstva; vnitra, zemědělství a ministerstvo osvěty. Postupně se jí dařilo budovat síť příznivců a informátorů, navíc si budovala silné pozice v armádě. Během roku 1947 se výrazně vyhrotily vztahy mezi stranami národní fronty. Velkým problémem se stávalo Slovensko, kde po volbách v roce 1946 do silné pozice dostala Demokratická strana a navíc zde na jaře 1947 probíhal proces s bývalým slovenským prezidentem Josefem Tisem. Toho část Slováků vnímala jako symbol slovenské státnosti a také jako představitele katolické církve. Odsouzení k smrti se představitelé Demokratické strany okoušeli zvrátit v doživotí udělením prezidentské milosti, tu však Edvard Beneš po konzultaci s vládou zamítl. Slovenští komunisté pak spolu s StB hledali možnosti jak DS politicky zdiskreditovat. Využili skutečnosti, že se DS nebránila přílivu některých bývalých členů Hlinkovi slovenské lidové strany, kteří se později snažily navázat kontakt s několika ľudáckými emigranty v zahraničí. Na základě vzniklé aféry několik členů ústředí DS abdikovalo a slovenští komunisté se na podzim roku 1947 pokusili o zvrát ve slovenských mocenských orgánech, který by z nich vyloučil člen DS. To se podařilo jen částečně, přesto bývá tato událost označována jako „předvečer únorových událostí. Podnětem k vyhrocení situace ve stranách Národní fronty, bylo také vyvolávání incidentů a provokací ze strany tajné bezpečnosti, která byla v rukou KSČ. Ty se pak snažila svést na ostatní partnery, kteří podle ní nedodrží dohody a snaží se v zemi vyvolat zmátek.³⁴

Vnitropolitické napětí v ČSR se počátkem roku 1948 vyhrotilo do té míry, že již nebyla možná vládní spolupráce ani přijímání významnějších právních norem a koncem

³⁴ PAVELČÍKOVÁ, Nina. Klíčové mezníky vývoje ČSR po roce 1945, s. 22-23

února tak situace přerostla ve vládní krizi. Bezprostředním podnětem se staly kádrové změny obvodních velitelů SNB a nesplnění usnesení vlády, aby ministr vnitra toto rozhodnutí zrušil. Reakcí na to, byla demise 12 ministrů zastupujících - národní socialisty, lidovce a slovenské demokraty - stran, které nepodporovali politiku KSČ. Vedoucí představitelé těchto stran, předpokládali, že předseda vlády Klement Gottwald bude muset podat demisi celého kabinetu, což povede k nastolení úřednické vlády a v případě nových voleb, by se mohla otevřít cesta k vládě bez komunistů. Avšak kroky které v této situaci výše zmíněné strany činily, byly velmi nekoordinované a nedokázaly tak čelit ofenzívě, s níž na vládní krizi reagovala KSČ. V této situaci již nemohl pomoci ani prezident Beneš, který se po zhroucení záměrů tří stran spojovaných s demisí svých ministrů, ocitl na hradě v osamělém postavení. V obavě z občanské války a případné intervence SSSR tak 25. února přijal návrh předsedy vlády, který vycházel z platné ústavy z roku 1920, podle které při demisi menšiny ministrů mohla vláda dál vykonávat svůj úřad. Bez pádu vlády nemohl být rozpuštěný parlament ani vypsaný předčasné volby. Gottwald sestavil novou vládní sestavu „obrozené Národní fronty“, kterou vedle něj tvořilo, dalších 10 komunistů. Do průběhu vládní krize také zasáhl již dříve svolaný „sjezd závodních rad“. Ten se konal 22. února 1948 za účasti 7914 delegátů a vedle reakce na aktuální politickou situaci požadoval v přijaté rezoluci, přejít k dalším etapám znárodnění a pozemkové reformy, připojit tovární konfiskáty k národním podnikům, přijmout ústavu, uzákonit národní pojištění a upravit platy státních a veřejných zaměstnanců. Ochrana soukromého podnikání měly být zaručena u podniků do 50ti zaměstnanců.³⁵

Po politickém převratu v únoru 1948 přišly dalekosáhlé změny, které zasáhly do všech oblastí života společnosti a tak či onak se dotkli všech občanů. Základem nového režimu se stal komunistický monopol moci prezentovaný jako uplatňování vedoucí úlohy KSČ ve společnosti, který vystřídal do té doby stále méně, ale přesto, fungující pluralitní systém. Došlo k nahrazení demokracie diktaturou s podřízením mocenského

³⁵ PRŮCHA, Václav a kol. Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918—1992, s. 189-190

a řídicího aparátu politice vedení komunistické strany, která se už nemusela ohlížet na své partnery ve vládě.³⁶

Ve společenských vědách začal dominovat monopol marxisticko-leninské teorie ve zjednodušené interpretaci J. V. Stalina. V ekonomických disciplínách zavládl dogmatismus mající vliv jak na teoretická východiska, tak na přijímaná opatření. Složitý proces transformace hospodářství ČSR směrem k socialismu, se v podstatě zredukoval na diktaturu proletariátu, industrializaci, kolektivizaci zemědělství a kulturní revoluci. Zkoumání a vědecké zobecňování reálně probíhajících hospodářských a sociálních procesů nahradila dedukce apriorních obecných pouček, jejichž platnost bylo riskantní brát v pochybnost.³⁷ Předmětem utajování se stalo mnoho informací a dat o stavu hospodářství a životní úrovni a jakékoliv otevřené diskuze o ekonomické politice se staly minulostí.³⁸

³⁶ GERŠLOVÁ, Jana a SEKANINA, Milan. Zrození nové doby: stručné hospodářské dějiny českých zemí, s. 109

³⁷ Politické procesy v padesátých letech mimo jiné zasáhli i mnoho předních národohospodářů (např. Ludvík Frejka, Josef Frank, Rudolf Malgolius), proto jakékoliv zpochybnění ekonomicko-hospodářských kroků vedených pod vlajkou KSČ, mohlo mít pro držitele takových myšlenek zásadně negativní dopady.

³⁸ PRŮCHA, Václav a kol. Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918—1992, s. 267-268

3.3 Změny v hospodářské politice

Spory o hospodářskou politiku v poválečné ČSR se začaly projevovat již v roce 1947, na pozadí politického a sociálního napětí, způsobeného několika faktory. Na vině tomu bylo zejména zostřování mezinárodní situace, výraznější diferenciací programových cílů politických stran, hospodářskými těžkostmi a pomalým růstem životní úrovně obyvatelstva. Vlastnické změny vedly ke zlepšení hmotného postavení u rolnictva, ale zaměstnaneckým vrstvám, nepřinesly v sociální oblasti takové výsledky, které byly očekávány. Znatelný byl také sílící černý obchod, který se díky velké neúrodě po mimořádně suchém období značně rozbujel.

Z hlediska mezinárodních vztahů ČSR také procházelo obdobím nestability, jež byla způsobena začínajícím vnitřním rozkoem mezi hlavními politickými proudy. Komunistická strana, levice v sociální demokracii, Revoluční odborové hnutí a jiné společenské organizace usilovaly o ústavní kodifikaci dosažených výsledků revoluce a o další směřování k socialistickým přeměnám. Naopak národně socialistické a, lidové a demokratické strany spolu s pravicovější částí sociálních demokratů postupně sjednocovaly své názory a postupy proti tlaku KSČ a jejích spojenců. Někteří se sice ztotožňovali s uskutečněnými revolučními opatřeními, ale odmítali nově předkládané komunistické návrhy, jiná část chtěla v případě volebního úspěchu některá opatření odbourat a vývoj směřovat k předválečnému společenskému zřízení. Největší rozpor panoval v otázce zestátnění a likvidaci soukromého podnikání. Strany, které byly v názorové opozici s KSČ a jejími spojenci, než likvidaci soukromého vlastnictví, spíše prosazovali jeho důslednější kontrolu z hlediska práv zaměstnanců a následnou kooperaci se státním sektorem.³⁹

Po únoru 1948 komunisté začali uplatňovat svou nově nabytou sílu, a tak parlament pod jejich tlakem ještě na jaře téhož roku, přijal sérii dalších znárodňovacích zákonů. To druhé kolo znárodnění se týkalo především podniků, v nich dosáhl počet činných osob kdykoliv v době od 1. 1. 1946 (i na velmi krátkou dobu nad) 50 osob. Podniky ve vyjmenovaných oborech národního zájmu, se znárodňovali bez ohledu na

³⁹ RATAJ, Jan a HOUDA, Přemysl. Československo v proměnách komunistického režimu, s. 40-48

počet zaměstnanců. V určitých případech bylo pro znárodnění využito jiných kritérií, např. technické vybavení a výrobní kapacita (cihelny, tiskárny, pekárny, pily apod.). Znárodnění dopadlo také na vybrané pěstitelské závody, cestovní kanceláře, větší obchody, hotely, lázně. Velkoobchod a mezinárodní obchod by stejně jako mezinárodní zasilatelství prohlášen za monopol státu. V témže roce byl také dokončen převod průmyslových konfiskátů do znárodněného sektoru. Na podzim pak byla započata postupná likvidace soukromé městské malovýroby. Živnostníci byli pod hospodářským a politickým nátlakem, nuceni přecházet do státních, komunálních a družstevních podniků, venkovští řemeslníci do vznikajících JZD. Ve většině případů jim za nuceně pronajatý a „převedený“ majetek nebyla vyplacena žádná náhrada, pokud ano byla velmi nízká. Podobný osud potkal větší průmyslové objekty. Z těch byly vytvářeny národní podniky, ke kterým byly často velmi neorganicky přičleňovány podniky malé a střední, jejichž majitelé byly často kriminalizováni. Po únoru 1948 se přikročilo k závěrečné třetí etapě pozemkové reformy, jejíž konečná fáze splynula s počátky združstevňování zemědělství. Znárodnění bylo dokončeno také v peněžnictví. V roce 1948 byl zřízen Fond znárodněného hospodářství, který spojoval činnost národních podniků s celým státním hospodářstvím a centralizoval finanční prostředky pro jeho rozvoj. Celý proces organizační struktury peněžnictví, byl završen v roce 1950 vznikem Státní banky Československé. Cílem uvedených vlastnických přeměn, bylo učinit pokud možno všechny obyvatele závislé na státu co do způsobu získávání prostředků obživy.⁴⁰ Po únoru 1948 tak začalo zakladatelské období nového režimu, tehdy nazývané „Budování základů socialismu“. Během budoucích pěti let byly položeny základy nového mocenskopolitického systému, nové ekonomiky a politiky, nové sociální struktury. Tyto hluboké a rozsáhlé změny přetvářely všechny oblasti života společnosti, postihovali všechny občany, skupiny obyvatel, rodiny, jednotlivce. Většina těchto změn spolu se způsobem jejich realizace násilně přerušila dosavadní vývoj, odporující jak tradicím, tak zájmům a možnostem české a slovenské společnosti nebo její větší části. Část společnosti, se těmito „novotám“ z různých důvodů, různými způsoby bránila. Mnoho občanů odmítalo přijímat vnucovaný nový způsob a smysl života, avšak

⁴⁰ GERŠLOVÁ, Jana a SEKANINA, Milan. Zrození nové doby: stručné hospodářské dějiny českých zemí, s. 109-110

představitelé moci na každý odpor odpovídali perzekucí odpůrců samotných i domnělých. Vtvořily atmosféru strach, oslabující vůli k odporu a spolu s postupující společenskou přestavbou nutila občany přizpůsobovat se nové realitě a hledat si v ní nové místo.⁴¹

⁴¹ KAPLAN, Karel. Československo v letech 1948—1953. 2. Část, s. 5

4 Likvidace soukromého vlastnictví

Vlastnické přeměny v letech 1945-1946 byly uskutečňovány skrze Národní správy. Jednalo se o instituci, která měla dvojí motivaci – národně revoluční a hospodářsko-organizační. Národní právy byly zahajovali svou činností okamžitě na osvobozených územích ČSR a právní rámec k nim tvořil dekret prezidenta republiky č.5 Sb. z 19. Května 1945. „Dekret prohlásil za neplatné majetkové převody a majetkové jednání z doby po 29. Září 1938, pokud k nim došlo pod tlakem okupace nebo národní, rasové či politické perzekuce“.⁴² Pod nově zřízenou národní správou spadal především majetek státně nespolehlivých osob, jako byly Němci a Maďaři, stejně tak majetek opuštěný, nebo tam kde byl ohrožen chod podniků. U právnických osob se národní správy uvalovaly na ty subjekty, které úmyslně a záměrně sloužily německému nebo maďarskému vedení války, nebo fašistickým a nacistickým účelům. Národní správy se zřizovaly také v akciových společnostech, v jejichž vedení byly občané nepřátelských států nebo zrádci. Vzhledem k tomu že tak bylo ve většině velkých podniků, byla již před vydáním znárodnovacích dekretů oslabena pozice velkokapitálu a monopolů. Koncem září 1945 podléhalo v českých zemích národní správě v průmyslu a řemesle 9.302 podniků, v nichž bylo zaměstnáno 923.486 osob.⁴³

Národní správa sice neznamenal vyvlastnění majetku, ale zabraňovala vlastníkům s ním disponovat a představovali provizorium před dalším rozhodnutím o osudu majetku podléhajícímu tomuto opatření. V červnu 1945 došli k úplné konfiskaci zemědělského majetku nepřátel a zrádců a v říjnu 1945 byla rozhodující část zbylého majetku pod národní správou vyvlastněna bez náhrady. To vše bylo umožněno na základě dekretu prezidenta republiky č. 108 Sb. z 25. října 1945. Správu konfiskovaného majetku zajišťoval Fond národní obnovy, kdy s tímto majetkem se později nakládalo dvěma způsoby – buď byl znárodněn, nebo zprivatizován. Privatizace

⁴² Citace: PRŮCHA, Václav a kol. Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918—1992. 1. vyd., s. 71

⁴³ Tamtéž: s. 70-73

se týkala především drobných a středních zemědělských, řemeslných a obchodních závodů. Znárodnění pak velkých podniků.⁴⁴

⁴⁴ PRŮCHA, Václav a kol. Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918—1992. 1. vyd., s. 71-75

4.1.1 Kolektivizace zemědělství

Změny vlastnických vztahů v zemědělství v podobě pozemkové reformy předcházely ještě drastičtějšímu způsobu reformem a to – tzv. kolektivizaci, která byla považována za nejsložitější úkol poúnorové hospodářské politiky KSČ. Ačkoliv komunistická strana po únoru 1948 rolníky ujišťovala, že kolchozy u nás nebudou a že pozemková reforma je československou formou socialismu na vesnici, okolnosti spjaté s rezolucí Informbyra v Jugoslávii předznamenaly radikální obrat v zemědělské politice KSČ. Alternativa o dlouhodobější zachování zemědělské malovýroby byla opuštěna a převládlo přesvědčení o přednostech sovětské socialistické přestavby v zemědělství.⁴⁵ V únoru 1949 parlament schválil zákon o jednotném zemědělském družstvu (JZD) a došlo k vytváření strojně traktorových stanic (STS), pro modernizaci zemědělské práce v družstvech.

Jako hlavní zásady kolektivizace, byly stanoveny tyto:

- Výrobní zemědělské družstevnictví, bylo stanoveno jako základní forma socializace vesnice, protože v přechodu od malovýroby k velkovýrobě umožňovalo nejlépe sladit osobní zájmy rolníku se zájmy společnosti. Tam kde to bylo účelné, byly rozšiřovány nebo budovány státní statky.
- Cílová forma zemědělského družstva byla obdobou sovětského artěku, a vedle rozhodující kolektivní výroby tak bylo zachováno individuální záhumenkové hospodářství.
- Pro dosažení cílové formy družstva se využívalo přechodných typů družstev, jež lépe odpovídaly psychologii rolníka.
- Na rozdíl od SSSR nebyla uskutečněna nacionalizace půdy
- Stát pro urychlení kolektivizace používal řadu kádrových, organizačně politických a finančních opatření a podporoval mechanizaci zemědělství výstavbou strojně traktorových stanic.

⁴⁵ ROKOSKÝ, Jaroslav, ed. a SVOBODA, Libor, ed. Kolektivizace v Československu, s. 34-43

- Při získávání středních a drobných rolníků je pro vstup do družstev bylo třeba použít přesvědčování a rozšiřovat zkušenosti nejlépe hospodařících státních statků a družstev.⁴⁶

V prvních fázích združstevňování nebylo využíváno násilného tlaku a převažovala cesta dobrovolnosti s podporou mohutné vysvětlovací a agitační kampaně. Na konci roku 1949 existovalo 2039 JZD, avšak tento počet byl neustále v pohybu, protože některá družstva se rozpadala a některá nově vznikala. Současně docházelo k fúzím již existujících družstev se specializovaným zaměřením činnosti, v jediné univerzální družstvo. Dříve než se stačila družstva v tomto stádiu konsolidovat, dostalo se zemědělství pod silný tlak, vyvolaný potřebami urychlené výstavby těžkého průmyslu a zbrojní výroby, zhoršující se mezinárodní situací a ovzduším stalinismu. Obrat v dobrovolnosti přišel mezi roky 1950—1951, jako politická akce komunistické strany a její moci na vesnici. Vůči rolníkům kteří odmítali vstup do JZD, se začaly používat různé formy nátlaku: nucená směna pozemků za horší, v rámci „zcelování lánů“, nucený výkup zemědělské mechanizace bez náhrady, kterými pak byly vybavovány STS, diskriminace v přidělovém zásobování, nebo jeho úplné odbourání při nesplnění neustále se zvyšujících povinných dávek státu, zpřísnění možnosti najímat námezdní pracovníky, apod. Zámožnější rolníci tzv. kulaci, byli často vystaveni i demonstrativnímu násilí, kdy jejich majetek byl často pod různými záminkami vyvlastněn ve prospěch JZD, jejich rodiny vystěhovány z vesnic a mnozí z nich skončili ve vězení nebo v táborech nucených prací. Následkem uvedených represivních opatření se tempo kolektivizace značně urychlilo a v roce 1952 obhospodařovala JZD téměř 30 % zemědělské půdy a spolu se státními statky to bylo více jak 43 %.⁴⁷

⁴⁶ GERŠLOVÁ, Jana a SEKANINA, Milan. Teze k přednáškám předmětu Dějiny národního hospodářství, s. 87-88

⁴⁷ GERŠLOVÁ, Jana a SEKANINA, Milan. Zrození nové doby: stručné hospodářské dějiny českých zemí, s. 118-120

4.1.2 Živnostníci

Osvobození Československa v roce 1945 nepředstavovalo pro živnostníky tak výraznou změnu od válečných let, jak by si přály. Liberální systém vycházející z živnostenského řádu vydaného 20. prosince 1859, jehož ustanovení přijala nejen ČSR v roce 1918 a podpořen dekretem prezidenta z 3. srpna 1944 procházel změnami. Nový poválečný režim, sice přistoupil k dalekosáhlým přeměnám ekonomiky a sociální sféry, ale nadále recipoval a periodicky prodlužoval platnost hlavních předpisů pro regulaci živnostenského podnikání vytvořených za okupace. Omezující tendence pokračovaly, a proto můžeme i o poválečném období hovořit jako o systému řízeného podnikání v živnostenské sféře, jež bylo zdůvodňováno hospodářskými a sociálními motivy. Nové politické elity hodnotily malovýrobu jako předimenzovanou a regulaci vzniku nových podniků považovali za nezbytnou, stejně jako právo státu zastavovat neprosperujícím živnostem jejich činnost. Ačkoliv propaganda vydávala tyto kroky jako nezbytné pro stabilizaci hospodářství a sociální situace a které měly v konečném důsledku být prospěšné i pro živnostenskou sféru a jednotlivé živnostníky, ti celou situaci vnímali velmi negativně. Stejně jako časté prohlašování o preferenci průmyslu a přesměrování pracovníků z malovýroby do velkovýroby, čímž byla jasně dána najevo nadřazenost velkovýroby.⁴⁸

To bylo spojeno s výsledkem parlamentních voleb v květnu 1946. Komunisté, kteří je s převahou vyhráli a získali tak politickou převahu, radikalizovali svou politiku v duchu svých ideových představ a následkem čeho začalo více docházet k názorové diferencii s ostatními stranami Národní fronty. K vyhocení situace došlo již na podzim 1946 právě v souvislosti s jednáními o prodloužení platnosti předpisů z doby okupace omezující živnostenská podnikání. Protože nebylo možné ve věci nové osnovy živnostenského zákona najít konsensus, politické strany přijaly kompromis, který s drobnými úpravami prolongoval původní zákon č. 14/1943 Sb. ovšem pouze do 30. června 1947. Ani v roce 1947 nedošlo v této věci k zásadnímu posunu. Spíše naopak, ve

⁴⁸ MAREK, Pavel. České živnostnictvo 1945—1960, s. 67-68

vypjaté atmosféře se objevil nový komunistický argument o hrozícím narušení hospodářského plánu, který měl za cíl další omezení živnostenského podnikání.

*„Omezující koncepce KSČ pro sféru malovýroby byla založena na tvrzení, že celé světové hospodářství směřuje k plánované výrobě a nelze nechat volný prostor pro „nezávazný vývoj“. Československo je poměrně malým státem s nepříznivou polohou a při své vysoce průmyslové struktuře je do značné míry odkázána na vývoz. Proto musí vyrábět nejen levně a úsporně, ale také jen tolik, kolik může být spotřebováno nebo výhodně vyvezeno. K tomu ještě vystupuje fakt, že stát s 12 mil. obyvatel převzal hospodářství dimenzované na 15 mil. obyvatel. Je proto samozřejmé, že je nutno kapacitu podniků přizpůsobit novým poměrům. Jen zásahy státu a regulace položí zdravé základy výroby a distribuce statků. Pro existenci podniku je rozhodující jeho skutečná hospodářská potřeba. Kromě toho ČSR potřebuje nové pracovní síly, což vyžaduje postavit člověka tam, kde je opravdu potřebný, a ne tam, kde to nevyžaduje hospodářský zájem. Omezení ve sféře živností je cestou k nastolení řádu a pořádku“.*⁴⁹

Argumentace komunistů neuspěla, a když zákon nebyl opět přijat, znovu se prodloužily normy z doby okupace až do konce roku 1947 a po té ještě jednou, až do konce roku 1948. Aby komunisté alespoň částečně dosáhly svého, dotlačili restriktivní opatření tak daleko, že živnostenské úřady dostaly v roce 1947 pokyny pro udělování živností, které spadali do pěti kategorií:

1. Obory předimenzované, s nedostatkem materiálu a surovin, s nevyužitou stávající kapacitou. Zde je udělování živnostenských oprávnění, přímo škodlivé.
2. Obory, které stačí uspokojovat poptávku v místě i širším okruhu. U těchto není žádoucí další rozšiřování počtů podniků, je zapotřebí postupovat restriktivně, pobočné závody povolovat jen výjimečně a nové koncese udělovat jen po zániku staré živnosti.
3. Zvláště významné živnosti potřebné pro hospodářství. V tomto případě bude o zřízení rozhodovat ministerstvo hospodářství.

⁴⁹ MAREK, Pavel. České živnostnictvo 1945-1960, s. 25

4. Obory, v kterých bude o udělení živnosti rozhodovat živnostenský úřad na základě příslušné zájmové organizace, resp. OŽK.
5. Obory, které je nutno podporovat a rozvíjet bez omezení.

V kompetenci živnostenských úřadů zůstalo pro udělování nových živností jen 22 řemeslných okruhů. Mezi roky 1935—1946, českých zemích zaniklo 125 529 živnostenských podniků, v celkovém počtu to bylo necelých 42 %.⁵⁰

Zlomem pro vývoj živnostenského hnutí byl komunistický puč v únoru 1948. Nejčernější obavy českého živnostnictva se začaly rychle naplňovat poté, co komunisté odhodily veškeré zábrany a na základě ideologické interpretace živnostnictva jako nepřátelské vykořisťovatelské třídy přistoupily k jeho likvidaci. V prvních púnorových měsících se mohlo zdát, že nové komunistické vedení země „budování nového řádu“ zapojí i živnostníky, jako nezastupitelný element podílející se na hospodářské prosperitě. Agitační propaganda hlásala ve prospěch zakládání výrobních družstev, která se měla stát jedním z prostředků rozvoje řemesla, a v původním rozpisu první pětiletky se počítalo se vzestupem řemeslné výroby o 60 %. Avšak na podzim roku 1948 po konzultacích Klementa Gottwalda v Moskvě, došlo v politice KSČ k obratu, který vyústil ve formulaci nového vztahu režimu vůči živnostníkům. Tato nová živnostenská politika byla vyhlášena na listopadovém zasedání ÚV KSČ a později potvrzena 9. sjezdem KSČ jako součást generální linie výstavby socialismu. Byl vytyčen jasný trend „omezování a zatlačování kapitalistických živlů“ a kapitalista byl definován jako osoba zaměstnávající více než jednu pracovní sílu. Z živnostníků, jež měly tvořit nedílnou součást socialistického rozvoje, se rázem stal nepřítel, jemuž byly odpírány např. potravinové lístky a šatenky a který byl diskriminován ve výrobní sféře. Zhruba polovina všech živností v zemi se ráze stala kapitalistickými podniky. Tato změna politiky KSČ spustila lavinu, která již nešla zastavit. Část živnostníků na opatření reagovala hromadným zrušením živností a přešla národních podniků a družstev, což se na přelomu let 1948/1949 projevilo na mnoha místech ohrožením funkce služeb.⁵¹

⁵⁰ Tamtéž: s. 67-69

⁵¹ MAREK, Pavel. České živnostnictvo 1945-1960, s. 114-117

Zásobovacích obtížích, které vyvolávaly nespokojenost na závodech, komunisté obratně vyžily k vyvolání masové kampaně proti černému trhu, zejména proti maloobchodníkům. Rozjela se organizovaná kampaň „přechodu malovýroby a maloobchodu na vyšší stupně podnikání“ tedy převodu do národních, komunálních a družstevních podniků. Kampaň sebou přinášela nejrůznější formy politického, ekonomického a sociálního nátlaku. Jako příklad můžeme uvést zavedení dvojího trhu od 1. ledna 1949. Vznikla existence dvojího trhu volného trhu za vysoké ceny a vázaného trhu na lístky, za několikanásobně nižší ceny. Na vázaném trhu mohli nakupovat občané v zaměstnaneckém poměru, jejich rodiny a penzisté.⁵²

Samostatně výdělečně činní byli odkázáni na trh volný, takže museli základní potraviny, textil a obuv nakupovat za neúměrně vysoké ceny na volném trhu. U většiny z nich toto opatření vyvolávalo sociální otřesy a mnohé rodin s více dětmi, se ocitly na hranici životního minima. Tento hospodářský útlak, kombinovaný často s politickým nátlakem a s vytvářením atmosféry bezperspektivnosti, vedl živnostníky k hromadnému útěku do národních či komunálních podniků a různých družstev.⁵³

K. Gottwald k diskusi předsednictva ÚV KSČ 4.4.1949 o řešení osudu živnostenského podnikání: „*Neházejme všechny do jednoho pytle... vyřídít ty, na kterých jsme zainteresováni... vlastně ještě hledáme cestu... Pokud jde o obchodní živnosti, musíme pevně držet kurz na to, suchou cestou je zlikvidovat převzetím, výkupem, umrtvováním, abychom měly v co nejbližší době distribuční síť až ke konzumentovi v ruce. Pokud jde o řemesla, bude to postupnější. Pokud jde o poslužné činnosti, ty nám zatím nepřekážejí*“⁵⁴ Tím si můžeme jasně dokreslit pohled komunistů k dané problematice.⁵⁵

⁵² KAPLAN, Karel. Kronika komunistického Československa. Klement Gottwald a Rudolf Slánský, s. 105-106

⁵³ GERŠLOVÁ, Jana a SEKANINA, Milan. Zrození nové doby: stručné hospodářské dějiny českých zemí, s. 118

⁵⁴ KAPLAN, Karel. Kronika komunistického Československa. Klement Gottwald a Rudolf Slánský, s. 106

⁵⁵ Tamtéž: s. 102-106

Tabulka č. 3: Drobní podnikatelé v letech 1921—1961

	v ČSR	v ČSR v %	České země	České země v %	Slovensko	Slovensko v %
1921	1 670 000	12,8	1 350 000	13,5	320 000	10,7
1930	1 153 000	8,2	953 000	8,9	200 000	6,1
1950	470 000	3,8	300 000	3,4	170 000	4,9
1961	51 000	0,4	39 000	0,4	12 000	0,3

Zdroj: Hospodářský a společenský vývoj Československa [1918-1968]: vybrané statě a statistické přehledy, s. 10

4.1.3 Socializace živností

Socializaci živností mezi roky 1948—1960 můžeme sledovat zhruba ve čtyřech etapách, přičemž nejpodstatnější je období první pětiletky let 1949—1953, které se zároveň překrývá s převzetím sovětského ekonomického modelu hospodářství.

1. etapa: Listopad 1948 do ½ roku 1950 – divoká, improvizovaná, chaotická socializace živností.
2. etapa: 2/2 roku 1950 až konec roku 1953 – organizovaná masová socializace živností
3. etapa: 1954 až 1956 – zpomalení tempa socializace živností, přechodná fáze po dokončení hlavní etapy socializace
4. etapa: 1957 až 1960 – dovršení socializace živností.

Cílem bylo rozbít soukromí malovýrobní a maloobchodní sektor a větší část podnikatelů, převést do tzv. „vyšších forem podnikání“ (tj. nových a lepších), do komunálních, státních a družstevních podniků. Celkový průběh procesu „budování socialismu“ spojeného s likvidací živnostnictva probíhal poměrně rychle – v důsledku přijetí stalinského modelu výstavby socialismu umožňující napodobování vzorců „osvědčené“ represivní politiky KSSS. To spolu s přijetím sovětského modelu plánovaného hospodářství vyústilo v naprostou devastaci živností, řemesla a obchodu a mělo dlouhodobé negativní politické i ekonomické důsledky.⁵⁶

⁵⁶ MAREK, Pavel. České živnostnictvo 1945-1960, s. 117-118

5 Vliv SSSR na proces transformace hospodářství v ČSR

Konec druhé světové války obrátil v Československu běh událostí, to se ocitlo v polokoloniální závislosti na Sovětském svazu, který byl v kulturním, sociálně-ekonomickém pohledu, na mnohem nižší úrovni. Industrializace, na kterou sovětský svaz kladl důraz, se týkala zejména uhelného a ocelářského komplexu se zaměřením na zbrojní průmysl.⁵⁷ Na utváření poúnorové hospodářské politiky v Československu silně působil vliv zahraničněpolitických a vojenských zájmů SSSR. Roky 1948—1950, sebou přinesly nový fenomén – Studenou válku. Moskva podezírající USA z úmyslu připravit ji o velmocenské postavení v Evropě, věnovala značnou pozornost výstavbě a posilování svého mocenského bloku. Cestou jí k tomu bylo postupné prohlubování závislosti podřízených států, do té míry, až se stala totální. V ČSR se formy podřízenosti uplatňovali různě, např. prostřednictvím institucí (RVHP), skrze Informační Byro komunistické strany, pomocí pokynů komunistickému vedení, generální štáb, vlivem velvyslance nebo působením systému sovětských poradců. Stalin a vedoucí funkcionáři politiky a armády od konce druhé světové války očekávali válku třetí a tak v roce 1950 byly urychleny přípravy na případné válečné střetnutí, ve kterém budou podle této domněnky nepřítelem USA a Velká Británie. Kreml tuto případnou válku vnímal jako boj mezi kapitalismem a socialismem, tedy za válku třídní.⁵⁸ Vzhledem k neúspěchu armády USA v Koreji, kdy se za použití vojenské vyspělé techniky nepodařilo dojít k vítězství, si sovětské politikové a generalita vyvodili závěr o vojenské převaze východního bloku v Evropě. Na základě své analýzy se rozhodli využít této situace, k rozšíření socialismu na celý evropský kontinent. Stalin 9. ledna na schůzce sovětského vedení s generálními tajemníky a ministry obrany evropských satelitních zemí zdělil: *„Sovětský tábor má jasnou převahu, ta je však jen dočasná, bude trvat asi 3—4 roky...Je tedy nezbytné využít tohoto krátkého období k systematické přípravě našich armád, k mobilizaci všech hospodářských, politických a lidských zdrojů...Tak se budeme moci*

⁵⁷ WANDYCYZ, Piotr Stefan. Střední Evropa v dějinách od středověku do současnosti, s. 222

⁵⁸ KAPLAN, Karel. Československo v letech 1948-1953. 2. Část, s. 6-8.

*chopit jedinečné příležitosti, abychom rozšířily socialismus do celé Evropy*⁵⁹
Československo tato příprava k realizaci evropských velmocenských plánů Moskvy ve všech oblastech hluboce poznamenala. Vytvořila nový rámec studené války s přípravou na válečný konflikt, čehož výsledkem byla rychlá výstavba velké armády, ohromující zbrojní program a celková militarizace společnosti.⁶⁰

⁵⁹ Citace: DURMAN, Karel. Popely ještě žhavé: velká politika 1938-1991. [Díl I., Světová válka a nukleární mír 1934-1964], s. 338-339

⁶⁰ KAPLAN, Karel. Československo v letech 1948-1953. 2. Část, s. 6-8.

5.1 Marshallův plán a Československo

Zahraniční obchod Československa se v poválečném období jevil jako velmi perspektivní a odborníci mu dávali velké naděje. Optimismus byl podložen faktem relativně dobré kondice hospodářství, výrobního sektoru i výpadkem silné konkurence Německa, které se nacházelo zcela zničeno válkou, jež samo vyvolalo. Pozitivním faktorem byl také zájem USA a SSSR na hospodářské obnově válkou zničené Evropy. Československo vzhledem ke své geologické poloze, nižší míře devastace výrobní infrastruktury a předválečné průmyslové vyspělosti v prvních měsících 1946 tyto své výhody využilo a jeho zahraničněobchodní vztahy v porovnání s ostatními zeměmi Evropy nabírali velmi rychle dynamiku.⁶¹ V březnu 1947 americká administrativa vyhlásila v reakci na úspěchy levicových stran (hlavně komunistických) v mnoha zemích Evropy a rostoucí vliv Sovětského svazu na mezinárodní scéně tzv. *Trumanovu doktrínu*⁶² s cílem zadržování komunismu kdekoliv na světě. Její součástí měla být především ekonomická pomoc státům, které by se díky potřebnosti mohli dostat do područí komunistické diktatury, potažmo Sovětského svazu. O pár měsíců později, v červnu 1947, vyhlásily USA program hospodářské obnovy Evropy, který nesl název „Marshallův plán“. Ten nepřímě navazoval na akci UNRRA⁶³, která ukončila svou činnost na jaře téhož roku a do svého plánu podpory, zahrnoval také západní Německo.⁶⁴

Ze zápisu tajné schůze československé vlády v Praze 24. Července 1947 o nabídce Marshallově hospodářské pomoci Evropě, je zřejmé, že se jí tehdejší vedení země vůbec nebránilo a spíše naopak by tuto pomoc ze strany USA rádo přijalo. Například st. tajemník VI. Clementis během schůze poznamenává: „*Tato nabídka měla na celém světě veliký ohlas, a jak je členům vlády známo, došlo v souvislosti s ní ke schůzce*

⁶¹ KAPLAN, Karel. Československo v RVHP: 1949-1956, s. 7

⁶² Trumanova doktrína – ačkoliv řešila především otázku Řecka a Turecka, realizovala strategii zadržování komunismu, její součástí byl Marshallův plán i založení NATO.

⁶³ Správa spojených národů pro pomoc a obnovu (United Nations Relief and Rehabilitation Administration - UNRRA) pod kontrolou OSN, poskytovala pomoc státům, které se staly obětí agrese Německa a jeho spojenců. Sdružovala 48 států a během svého působení poskytla osvobozeným státům více než 25 miliónů tun zboží, z toho přibližně 70 % pomoci poskytly USA.

⁶⁴ SIRŮČEK, Pavel a kol. Hospodářské dějiny a ekonomické teorie, s. 94

*britského ministra zahraničí Bevina s francouzským ministrem zahraničí Bidaultem v Paříži*⁶⁵ (tam byl také přizván ministr zahraničních věcí SSSR V. M. Molotov).

Zdeněk Fierlinger coby místopředseda vlády se k nabídce vyjádřil takto: „*Můžeme jen vítati, že se nabídka učinila a že se konference sejde*“⁶⁶. Dále pak připomněl vyjádření stanoviska - vlády ČSR k Marshallově plánu – ministra zahraničních věcí Jana Masaryka při tiskové konferenci v Norsku, kde prohlásil: „*Budeme rozhodně pro akci, bude-li míti za cíl jednotu světa a hlavně celé Evropy, že však budeme proti ní. Když cílem bude nějaké rozdělení.*“⁶⁷ Sovětský vztah si k Marshallově plánu sice vyhazoval různé podmínky, ale celkový dojem byl takový, že celou akci přijme a nebude jakkoli bojkotovat u zemí, které nově spadaly do jeho sféry vlivu. Stejný dojem měla i vláda ČSR, tím spíše, když z Moskvy obdržela instrukce, aby se Československo připravilo tak, že přijde s vlastní iniciativou, jak si pomoc představuje, stejně tak, jako to činily vlády belgické i holandské. Závěrem schůze, bylo přijato usnesení, které uložilo vybrané komisi, sledovat další vývoj a připravit veškerý materiál a návrhy tak, aby Československo mohlo v případě potřeby včas zaujmout věcné stanovisko.⁶⁸ I v moskevském politbyru si uvědomovali, jakou injekcí by pro napůl zničený Sovětský svaz byla pomoc z USA. Proto ministr zahraničí Molotov, přijel do Paříže s vcelku vstřícnou nótou, i když s určitými podmínkami pro uskutečnění Marshallova plánu – „*odmítat jakékoliv podmínky, které by s sebou nesly narušení suverenity evropských zemí nebo jejich hospodářské zotročení*“⁶⁹ – který byl doporučen i východoevropským vládám. Hospodářská pomoc však dle sovětů, měla být poskytnuta pouze státům, které se staly obětí německé agrese a v žádném případě však Německu a Itálii jako hlavním aktérům války.⁷⁰

⁶⁵ Citace: ŠPIRITOVÁ, Alexandra, ed. a KAPLAN, Karel, ed. ČSR a SSSR 1945-1948: dokumenty mezivládních jednání, s. 347

⁶⁶ Citace: ŠPIRITOVÁ, Alexandra, ed. a KAPLAN, Karel, ed. ČSR a SSSR 1945-1948: dokumenty mezivládních jednání, s. 348

⁶⁷ Citace: Tamtéž: s. 348

⁶⁸ Tamtéž: s. 347-349

⁶⁹ Citace: Tamtéž: s. 348

⁷⁰ Tamtéž: s. 347-349

Postupem času však Marshallův plán začínal v sovětském vedení vyvolávat podezření vzhledem k tomu, že byl oznámen bezprostředně po vyhlášení Trumanovy doktríny, zahrnující vojenskou pomoc USA Řecku a Turecku, která měla zjevné protisovětské ostří. I na Západě se množily úvahy o možnosti, že Marshallův plán je rozšíření Trumanovy doktríny na celou Evropu a nabízel tak možnost vytlačit komunisty z vlád ve Francii a Itálii. Pro sověty začínalo být zřejmé, že Spojené státy se pokoušejí přesunout „*boj o Evropu*“ do hospodářské sféry, v níž s nimi SSSR nemohlo soupeřit. Celý plán tedy považovali za upevnění kapitalistického systému a americké pozice v západní a střední Evropě, na úkor mocenskopolitického vlivu SSSR. Moskva se tedy rozhodla přeměnit dosavadní sféru vlivu SSSR v jednotlivý mocenský blok států s komunistickým režimem, řízený z jednoho centra a nastolit mocenský monopol komunistických stran tam, kde k tomu ještě nedošlo – v ČSR, Polsku a Maďarsku. Ačkoliv se, československá vláda 4. Července 1947 rozhodla přijmout předběžné pozvání na konferenci konanou v Paříži, zasáhlo po několika dnech sovětské vedení a kategoricky žádalo odmítnutí účasti. Po konzultaci vládní delegace 10. Července v Moskvě, československá vláda účast na pařížské konferenci definitivně odmítla. Původně kladný postoj k Marshallově plánu korigoval i prezident Beneš. Dr. Jaroslav Stránský⁷¹ celou situaci charakterizoval slovy: „*Dnes poprvé se skutečně svět rozestupuje na dva bloky... Po sovětském vzkazu musíme ovšem vystupovat tak, jak se sluší na sovětského spojence...*“⁷²

⁷¹ Toho času ministr školství, jinak významný český a československý prvorepublikový i poválečný politik, novinář a právník. Za druhé světové války i po roce 1948 působil v československém exilu.

⁷² PRŮCHA, Václav a kol. Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992, s. 171-173

5.2 Potřeby ČSR

Po odmítnutí Marshallova plánu, nabýval v zahraničněobchodních vztazích ČSR klíčového postavení Sovětský svaz. 11. prosince 1947 byla po mnoha jednáních podepsána smlouva o obchodu a platbě, pětiletá obchodní smlouva a několik protokolů s přílohami. Všeobecně se tato dohoda považovala za stabilizační prvek hospodářství ČSR, neboť stanovovala pevné dodávky surovin a zároveň jistý a dlouhodobý odbyt. Na druhé straně omezovala obchod se západem, protože vázala zboží, které tvořilo kostru obchodních dohod se západoevropskými státy. Kritický surovinový problém ČSR řešila jen částečně; proti zvýšeným dodávkám sovětských surovin stála jejich zvýšená spotřeba způsobená vývozem výrobků těžkého průmyslu. Současná i dlouhodobě předpokládaná pasivní bilance s dolarovou a librovou oblastí a nedostatek surovin s hrozbou zastavení výroby, byly hlavním motivem žádosti o pomoc SSSR při řešení potíží. Na schůzi Informačního byra KSČ v červnu 1948 hovořil Rudolf Slánský⁷³ o těchto hospodářských problémech se sovětskou delegací. Později na schůzi předsednictva ÚV KSČ o tom řekl: „Vysvětlili jsme jim také naše hospodářské potíže a tlumočili jsme jim, že se chceme zbavit závislosti na Západě. Souhlasily, abychom poslali do SSSR silnější reprezentaci delegaci hospodářskou.“⁷⁴ Pozitivně se o přístupu ze strany SSSR vyjadřoval i vedoucí této delegace Antonín Zápotocký, který na schůzi předsednictva ujišťoval: Situace se po únoru velmi změnila a ze SSSR nám vycházejí velmi vstřícní... Je vidět, že počítají s naší naprostou spoluprací, a třeba toho využít.“⁷⁵

Ve výčtu požadavků pražská vláda zdůrazňuje spolupráci se SSSR jako důležitý prvek československého hospodářství, kterému připadá klíčová pozice v rozvoji „lidových demokracií“. Dále ujišťuje, že vynaloží všechno úsilí, aby splnila úkoly, vyplývající z tohoto postavení avšak znovu vyzdvihuje problém s nedostatkem surovin, který v konečném důsledku může mít negativní vliv na rozšíření obchodu se zeměmi

⁷³ Československý komunistický politik, dlouholetý člen Ústředního výboru Komunistické strany Československa a generální tajemník KSČ (1945–1951). V rámci politických procesů byl 3. prosince 1952 v pankrácké věznici popraven oběšením.

⁷⁴ Citace: KAPLAN, Karel. Československo v RVHP: 1949-1956, s. 27

⁷⁵ Citace: Tamtéž: s. 27

východního bloku a SSSR. Proto, aby k takové situaci nedošlo, pražská vláda vyžaduje „zvláštní opatření“, které shrnula do těchto čtyř bodů:

1. Prohlášení SSSR o tom, že bude Československu dodávat co nejvíce surovin a investičních celků a odebírat co nejvíce československého zboží, a jeho souhlas s rozšířením vzájemného obchodu v letech 1948-1953 nejméně na 60-70 miliard Kčs z každé strany.
2. Zvýšení dodávek základních surovin ze SSSR do roční výše 1,72-2,26 miliardy Kč a spolupráce SSSR při řešení problému dovozu investičních celků do ČSR.
3. Rozšíření dohody a prohloubení spolupráce při těžbě uranových rud.
4. Poskytnutí dlouhodobé půjčky 200 milionů dolarů ve zlatě.

Sovětský svaz však mohl splnit československé požadavky jen částečně, protože s podobnými nároky se na něj obracely i ostatní státy bloku. Sovětští představitelé přislíbily zvýšení dodávek obilí, surovin, valivých ložisek a investičních zařízení oproti předchozí smlouvě z roku 1947 tak dosáhla výše sovětských dodávek přibližně 1 miliardy Kčs ročně. Celkově se měla výměna zboží za rok 1949 zvýšit o 45 % oproti předchozímu roku. Československo také obdrželo od Sovětského svazu půjčku (zlato a devizy) ve výši 25 milionů dolarů. Ačkoliv pomoc od Sovětského svazu pomohla k překlenutí hospodářských problémů, byla jen nepatrnou náhradou za neuskutečněné úvěry ze západu. Výsledkem této Moskevské dohody z prosince 1947 byla navíc další izolace ČSR od průmyslově vyspělých států, přestože jejím motivem byly hospodářské obtíže, nikoliv mezinárodněpolitické poměry.⁷⁶

Sovětský svaz v souvislosti se zvyšujícím se mezinárodním napětím, jež u jeho vedení vyvolávalo očekávání nového válečného konfliktu, zesiloval své zbrojení. Tím vzrůstal i tlak na růst dodávek čs. těžkého a chemického průmyslu. Při jednání o výši čs. dodávek sovětské představitelé své čs. partnery vždy přesvědčovali, že pokud by působily ve stejném systému plánování řízení, jaký je uplatňován v SSSR, výkony čs. podniků by se výrazně zvýšily. Tlak ze strany SSSR se zvýšil po založení RVHP, do ČSR

⁷⁶ KAPLAN, Karel. Československo v RVHP: 1949-1956, s. 21-29.

přišli četní sověští poradci, kteří prosazovali sovětské zájmy na dodávkách výrobků těžkého strojírenství. To si vyžadovalo rozsáhlé investice do průmyslu a vzhledem k neschopnosti SSSR zvýšit dodávky surovin i do jejich těžby. Zejména po třetím zasedání RVHP, kde A. Mikojan převzal tézi sovětských odborníků o velkém a nevyužitém surovinovém bohatství ČSR, došlo k velkým investicím do geologického průzkumu, těžby a do zpracování chudých rud (plán na výstavbu několika desítek hrudkoven). Většina dodávek do spřátelených zemí a SSSR se přitom uskutečňovala na dlouhodobé úvěry, kdy platební bilance vykazovala vůči těmto zemím vysoké schodky.⁷⁷

⁷⁷ ŠULC, Zdislav. Stručné dějiny ekonomických reforem v Československu (České republice) 1945-1995, s. 19

5.3 Sovětští poradci

V letech 1949—1956 do Československa přicházel velký počet sovětských poradců s takovým postavením a posláním, že se v mocenském mechanismu stali článkem, jehož charakteristické znaky předurčovali jejich význam a v podstatě neotřesitelnou pozici.

1. Rozsáhlá pravomoc určená bezvýhradným podřízením se československých funkcionářů u nichž poradci působili. Bylo zcela běžné, že pokyny, rady, názory a doporučení přejímali i nejvyšší představitelé – včetně presidenta (a předsedy KSČ) – kteří se mnohdy rozhodovali až poté, co si vyžádali jejich stanovisko. Situace došla do té míry, že se tito vedoucí funkcionáři stali pouhými vykonavateli jejich návrhů a doporučení. Vztahy mezi funkcionáři a poradci ovlivňovalo více okolností, politické schopnosti funkcionářů, mocenské sebevědomí a zájmy obou.⁷⁸
2. Téměř neomezená pravomoc a výjimečná mocenská pozice poradců, byla zvýrazněna a podepřena značně privilegovaným sociálním postavením. K platu, který byl stejně vysoký jako plat funkcionáře, u kterého působil, požíval ještě další řady výhod (byť, stravování, příplatky na ženu a děti aj.), které vysoko překračovaly běžný standard.
3. Sovětský poradce i přes své výjimečné postavení, nenesl vůči československým orgánům, institucím a funkcionářům žádnou zodpovědnost, ani ústavní, zákonnou ani politickou. Tu měl československý činitel, avšak ne v případě že za jakýmkoliv rozhodnutím stál sovětský poradce. Tak se stávalo, že funkcionáři přijímali stanoviska a náměty poradců, i když s nimi nesouhlasili. Dokonce si přáli mít ve svém

⁷⁸ Například tehdejší ministr národní bezpečnosti Karol Bacílek v diskusním příspěvku ve vedení KSČ 26. března 1963 uvedl „Pokud jde o poměr k sovětským poradcům, měl jsem k nim takovou důvěru, že jsem přejímal všechno za správné a pravdivé. Jeho tvrzení jsem neprověřoval. Tak se stalo, že fakticky sovětské poradci na ministerstvu bezpečnost rozhodovali. Nevěděl jsem například, ani jak se Alexej jmenuje druhým jménem“ (Míně Alexej Bečasov).

resortu co nejvíce sovětských poradců, pro případné alibi při obvinění z nesprávného rozhodování, špatného řízení úřadu apod.

4. Sovětští poradci byli podřízeni a odpovědní pouze Moskvě konkrétně institucím, které je vysílaly nebo ve kterých pracovali. Jejich hlavním úkolem bylo vnést do československých institucí sovětskou praxi a urychlit celkový proces sovětizace Československa. Sovětizace byla prosazována bez ohledu na národní zájmy, historické zkušenosti a vlastenecké city občanů.
5. V hlavních mocenských oblastech, v armádě a v bezpečnosti tvořily poradci ucelený útvar, s hierarchickou a organizovanou strukturou. Přítomnost poradců v takto organizovaném útvaru, vedla k tomu, že pronikly do všech „klíčových funkcí“ a oba resorty ovládli a zajišťovali tak jejich podřízenost moskevskému ústředí. Podobně tomu bylo i v plánování, řízení a organizaci hospodářství, kde zasahovali i v aparátu RVHP.

Určit přesný počet sovětských poradců, kteří v letech 1949—1956 v Československou působili, není dodnes možné. Někteří zde působili dlouhé měsíce, i déle než rok, jiní přicházeli pouze na dva až tři měsíce, a byli i poradci jen pro jeden, zpravidla krátkodobý úkol.⁷⁹ Postavení poradců umocňoval také vztah prezidenta Gottwalda k samotnému Stalinovi. Báł se ho, věděl, že je jen loutkou v jeho rukou a trpěl fobií, že je neustále sledován, všude viděl špehy a udavače, z obav o svůj život dokonce nechal udělat bezpečnostní úpravy na Pražském hradě.⁸⁰

⁷⁹ KAPLAN, Karel. Sovětští poradci v Československu 1949-1956, s. 8-11

⁸⁰ BUDINSKÝ, Libor. Deset prezidentů. Vyd. 2., s. 111

6 Rada vzájemné hospodářské pomoci (RVHP)

Rada vzájemné hospodářské pomoci (RVHP) byla založena na poradě představitelů Bulharska, Československa, Maďarska, Polska, Rumunska a SSSR konané v Moskvě ve dnech 5—8. ledna 1949. V únoru 1949 přistoupila ještě Albánie a v roce 1950 Německá demokratická republika. Cílem a myšlenkou RVHP byla především socialistická ekonomická integrace uskutečňující se podle principů socialistického internacionalismu, na základě respektování státní svrchovanosti, nezávislosti a národních zájmů, plné rovnoprávnosti, vzájemných výhod a vzájemné soudružské pomoci.⁸¹

Sovětské vedení dlouho jakékoliv ustavení institucionalizované hospodářské spolupráce mezi státy východního bloku odmítalo. Sovětský svaz, jako politicky a ekonomicky nejmocnější, jako hlavní dodavatel surovin a potravin a zároveň největší odběratel spotřebního zboží, strojů a surovin ve svém bloku, nic takového nepotřeboval. Měl takovou moc, že mohl členům tohoto bloku své požadavky diktovat a proto raději upřednostňoval dlouhodobé obchodní smlouvy, které plně zajišťovaly jeho potřeby vůči ekonomice jeho partnerů. SSSR i prostřednictvím těchto smluv do značné a stále se zvyšující míry ovlivňoval ekonomickou strukturu svých spojenců, protože určoval jejich podíl na vývozu i rozsah i charakter dovozu. Tento systém dlouhodobých hospodářských smluv natolik podřizoval ekonomiku států sovětského bloku potřebám Moskvy a byl natolik účinný, že SSSR nepotřeboval jiný. Postupně však pod tlakem svých partnerů, kteří na jeho popud odmítli účast na Marshallově plánu, začal na podzim 1948 své stanovisko měnit. Na základě rumunského námětu, který byl rozpracován společně s Moskvou v „Dokumentu o těsné spolupráci Sovětského svazu se zeměmi nové demokracie“ se začala rodit nová organizace. Ta měla koordinovat požadavky spojenců, kteří nejdříve zjistí své požadavky mezi sebou, a teprve potom se

⁸¹ 15KUČERA, Pavel a VORÁČEK, Michal. Mezinárodní socialistická ekonomická integrace a Československo, s. 12

obrábí na Sovětský svaz. To nejenže vyjadřovalo základní ideový impulz, ale navíc takové pojetí charakter hospodářské spolupráce zužovalo a posilovalo privilegované postavení SSSR.⁸²

Členské státy RVHP se lišily stupněm ekonomického vývoje i svými ekonomickými zájmy a rozhodující mocenskou a ekonomickou převahu měl jednoznačně Sovětský svaz. Albánie, Rumunsko, Bulharsko byly zeměmi agrárními, Maďarsko a Polsko zeměmi agrárně-průmyslovými a jen ČSR a SSSR disponovali významnější průmyslovou produkcí některých odvětví. Ačkoliv se Československo ocitlo v zajištění agrárních států, spojovalo s RVHP velké naděje a velmi aktivně se zapojilo do práce. Vzhledem k přetrvávajícímu nedostatku surovin co nejdůrazněji prosazovalo co nejtěsnější spolupráci, společnou surovinovou bázi a společné plánování. Ačkoliv těmto návrhům nebyla věnována ze strany ostatních zemí téměř žádná pozornost, Praha stále chtěla uplatnit vysokou technickou úroveň československé průmyslové výroby, založené na zkušenostech, umu a zdatnosti českých dělníků a techniků. Vznik RVHP a celkový přístup ČSR, posílil orientaci její ekonomické politiky na země východní Evropy a předznamenal tak odklon od západních trhů. Československé přesvědčení o nutnosti této cesty, bylo tak silné, že odborníci a vedení země zcela přehlédli výhody dosavadní spolupráce se státy RVHP v podobě bilaterálních dohod. Byla užitečná a vyhovující, obě strany se mohli samostatně rozhodovat o obsahu dohod, charakteru vztahů, jednat jako rovný s rovným a prosazovat své zájmy. Oproti tomu, se RVHP formovala v mezinárodní organizaci, která bude s těmito principy v rozporu a ve spolupráci převáží nad ekonomickými principy velmocenské zájmy Sovětského svazu. Moskva však nebyla schopna plnit „vedoucí roli“ v ekonomické oblasti a nemohla přispět ani k industrializaci ani k vybavení členských zemí vyspělou technikou. Zde leží základní kámen „ocelové koncepce“ Československa, kterou její vedení bude v příštích desetiletích slepě dodržovat.⁸³

V rámci RVHP byly posuzovány a následně schvalovány či zamítány všechny významné kroky československé vlády a dalších hospodářských orgánů. V moskevském

⁸² KAPLAN, Karel. Československo v RVHP: 1949-1956, s. 33-35

⁸³ Tamtéž: s. 42-44

centru této organizace byli často kontaktováni naši představitelé a byla jim sdělována mnohá rozhodnutí, která měly být přijata v Praze. Až do roku 1953 skrze tento orgán, který disponoval mimořádnou mocí, Sovětský svaz modeloval československou ekonomiku podle svých představ.⁸⁴ Návrhy sovětských poradců na výrobu a její koordinaci, však v sobě zrcadlily neznalost domácích poměrů. Vznikaly na základě pouhých propočtů a často jen zvyšovali úkoly nad původní plány, zpracované domácími odborníky. Mnohé návrhy sovětských poradců RVHP a dlouhodobé smlouvy se SSSR a státy jeho bloku byla dalším podnětem už hluboké a rozsáhlé přestavby průmyslové struktury a celého hospodářství, plánované na léta 1951—1955. Československa se také velmi dotýkala sovětským zástupcem vyslovená a RVHP přijatá povinnost pomáhat méně rozvinutým členským zemím a zároveň odmítnutí ekonomického principu prosperity ve výrobě a obchodě. Argument ČSR o nedostatku uspokojivých protiobjednávek a nevyrovnanosti platební bilance jako hlavní překážce dalšího rozšíření obchodu se státy RVHP nebyl uznán. Naopak, Československo mělo poskytovat členským státům zboží na úvěr, který již v roce 1950 činil 400 mil. rublů a 56 mil. rublů, tvořila nekrytá aktivní špička obchodní bilance. I přes tento fakt se ČSR zavázala, že bude uzavírat obchodní smlouvy na základě dovozních požadavků členských zemí, kterým přizpůsobí přestavbu hospodářské struktury. Československá ekonomika se tak začala podřizovat potřebám méně vyspělých států, čímž ztratila možnost volného výběru svých obchodních partnerů a určení svých zahraničně obchodních vazeb dle svých vlastních potřeb a zájmů. To spolu se snahou o dosažení nezávislosti ekonomiky sovětského bloku na kapitalistickém světě, pro Československo znamenalo cílevědomou a dobrovolnou izolaci od průmyslových zemí⁸⁵

⁸⁴ HÁJEK, Jan, ed., KOCIAN, Jiří, ed. a ZÍTKO, Milan, ed. *Fragmenty dějin*, s. 591

⁸⁵ KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1948-1953*. 2. Část, s. 100 – 102.

6.1 Sovětští poradci v RVHP

Působení sovětských poradců v RVHP, probíhalo skrze jeho výkonný orgán (Byro) a to ve dvou úrovních:

- a) V členském aparátu, který měl každý členský stát a byl řízen stálým zástupcem a členem Byra (Československo v letech 1950—1953 zastupoval J. Húsek).
- b) Přímo v aparátu RVHP, jako tzv. poradci Byra. Působily zde krátce od založení RVHP a měli za úkol vypracovat návrhy na koordinaci některých výrobních úkolů mezi členskými státy. Zde měli největší vliv.

V orgánech RVHP a u stálých delegací měli sovětští poradci velkou autoritu, stejně tak i u vedení stran a vlád členských zemí, které jejich doporučení přijímaly jako závazné pokyny, které buď plnily zcela, nebo se jim snažily maximálně přiblížit. Když se v roce 1950 zabývali koordinací výroby, vyžádali si od československých hospodářských institucí podrobné údaje o výrobě a úkolech vymezených pětiletým plánem. Na to vypracovali vlastní návrhy, které zpravidla značně překračovali původně plánovaná čísla pětiletky. I přes to, že tyto úpravy sebou nesly další investice, předsednictvo ÚV KSČ 25. dubna 1950 řadu doporučení schválilo a uložilo plánovacímu úřadu promítnout výrobní úkoly, investice a potřebu pracovních sil do pětiletého plánu. V dalším týdnu schválilo opatření k urychlené přestavbě průmyslu na těžký průmysl a 19. června projednalo směrná čísla výroby na léta 1953—1955, která se pak stala základem pro vypracování fakticky nové pětiletky na léta 1951—1955 s nereálným vzestupem průmyslové výroby, zejména těžkého průmyslu. Byly zde také promítnuty požadavky, které sovětská strana prosadila do obchodní smlouvy s ČSR na léta 1951—1955, a výsledky konzultací s poradci Byra.⁸⁶ V letech 1950—1953 poradci Byra, fakticky spoluutvářeli celkovou koncepci československé pětiletky, předurčovali úkoly

⁸⁶ KAPLAN, Karel. Sovětští poradci v Československu 1949-1956, s. 45-46

výrobních odvětví, které měly klíčový význam pro vývoj celého hospodářství a sledovali jejich plnění.⁸⁷

Tabulka č. 4: Některá srovnání změn výroby, navržené poradci Byra.

	podle původního pětiletého plánu	podle návrhů poradců Byra
měďnaté rudy	-	240 000 tun
olovnato-zinkové rudy	146 000 tun	565 000 tun
nafta	50 000 tun	154 000 tun
osevní plocha - lnu	30 000 ha	55 000 ha
- konopí	5 000 ha	10 000 ha
těžké obráběcí stroje	550 kusů	1 149 kusů
nákladní auta - 5 tun	-	10 000 kusů
- 7 tun	-	7 000 kusů
umělé hedvábí	10 385 tun	15 900 kusů
umělá stříž	18 074 tun	29 300 kusů
kuličková ložiska	7 200 000 kusů	12 000 000 kusů

Zdroj: KAPLAN, Karel. Sovětští poradci v Československu 1949—1956, s. 47

⁸⁷ KAPLAN, Karel. Sovětští poradci v Československu 1949-1956, s. 49

7 Zahájení první pětiletky

Původní návrh pětiletého plánu z roku 1947 počítal se systémem smíšené ekonomiky a usiloval o sladění plánu s tržním hospodářstvím. Ačkoliv preferoval těžký průmysl, předpokládal i rozvoj tradičního československého lehkého průmyslu, individuální městskou a zemědělskou malovýrobu. Nedostatky v technické vyspělosti měly být řešeny dovozem průmyslových zařízení a investičních celků z jiných vyspělých zemí (zejména západních). Původně nebyl zamýšlen systém sovětské direktivní soustavy řízení, naopak počítal s využíváním ekonomických nástrojů: tzv. socialistického podnikového hospodaření, větší samostatnosti podnikání, využívání zbožně peněžních vztahů apod. Systém počítal i s přímou účastí pracujících na řízení a kontrole výroby (závodní rady), či volby vedení podniků (volba ředitele zaměstnanci). Hlavním cílem bylo zvýšení životní úrovně obyvatel a překlenutí rozdílu mezi ekonomicky vyspělým zeměmi. Po únorovém puči byl však původní pětiletý plán přepracován podle sovětského centrálně direktivního modelu a potřeb samotného SSSR. Vypuštěny byly především systémové části zahrnující podnikatelskou soutěž, zaměstnaneckou iniciativu a ekonomické stimuly. V roce 1950 ÚV KSČ vytýčil směrnicí na urychlenou výstavbu socialismu, jejímž ústředním bodem se stala industrializace. V průmyslovém Československu znamenala především strukturální přestavbu průmyslu ve prospěch těžkého průmyslu.⁸⁸

První pětiletka odstartovala přeměnnou fázi, během které se Československo začalo orientovat na těžký průmysl s cílem navýšení industrializace země. Na všechny pracovní sektory tak nový systém začal vyvíjet tlak, s cílem, uvolnit z nich co nejvíce pracovních sil pro nově preferované výrobní obory (viz tabulka č. 5). Komunistické vedení od svého převzetí moci v únoru 1948 pro hospodářské vedení země postupně prosazovalo systém centrálního plánování. Ten započal již během dvouletky, ale počátkem padesátých let byla všestranně posílena řídicí funkce státních orgánů, zejména centrálních, ve vztahu k podnikové sféře. Státní úřad plánovací byl posílen novými pravomocemi a došlo ke vzniku specializovaných vládních orgánů pro oblast

⁸⁸ RATAJ, Jan a HOUDA, Přemysl. Československo v proměnách komunistického režimu, s. 125

technického rozvoje, investiční politiky, cen aj. Součástí realizace pětiletého plánu se staly direktivní rozpisy úkolů podnikům v ročních plánech. Ty měli mobilizační charakter a snažily se využít všech rezerv. Podnikům byly stanoveny nejen výrobní úkoly, ale i plány dodávek do tržních fondů, vývozní úkoly, plány na snižování vlastních nákladů a růstu produktivity práce, objem mzdových fondů, počet pracovních sil a jejich struktura, rozsah oběžných prostředků, velikost provozních úvěrů apod. Změnil se i charakter zbožně peněžních vztahů. Ekonomické teorie komunistických ekonomů byla taková, že zákon hodnoty působí jako rušivý prvek plánovitého rozvoje hospodářství a je tedy potřeba zbožně peněžní vztahy mezi podniky potlačovat. Tržní dodavatelsko-odběratelské vztahy, nehradily podrobné závazné plány, materiálně technického zásobování. Národní hospodářství, bylo směřováno k systému Chozrasčot⁸⁹, který měl potlačit vztah mezi nabídkou a poptávkou.⁹⁰

Tabulka č. 5: Proměny profesní struktury populace v ČSR letech 1930—1961 v porovnání s vybranými státy západní Evropy.

	zemědělství lesnictví a rybolov 30. léta	zemědělství lesnictví a rybolov 60. léta	průmysl a těžba 30. léta	průmysl a těžba 60. léta	obchod, peněžnictví, doprava, spoje 30. léta	obchod, peněžnictví, doprava, spoje 60. léta
Československo 1930 a 1961	100	58	100	199	100	105
Rakousko 1934 a 1961	100	76	100	132	100	107
Velká Británie 1931 a 1961	100	69	100	117	100	110
Švédsko 1930 a 1960	100	43	100	157	100	157
Německo (celé) 1933 a 1960/61	100	76	100	16	100	126

Zdroj: RÁKOSNÍK, Jakub. Sovětizace sociálního státu: lidově demokratický režim a sociální práva občanů v Československu 1945–196, s. 159

⁸⁹ Chozrasčot – je metoda plánovitého hospodaření socialistických podniků, která spočívá v tom, že se srovnávají náklady a výsledky výroby v podnicích a že podniky kryjí výdaje z vlastních příjmů, dosažených realizací svých výrobků, za ceny plánované a jsou rentabilní.

⁹⁰ PRŮCHA, Václav. 30 let budování socialistické ekonomiky Československa, s. 31-33

7.1 Centrální plánování

Prvním krokem pro zavedení centrálního plánování bylo usnesení ÚV KSČ ze září 1951, které se týkalo reorganizace řídicích orgánů průmyslu a stavebnictví s cílem vytvořit podmínky pro podrobné direktivní řízení podniků z centra. Celkový počet hospodářských ministerstev se rozrostl na dvanáct a jako jejich součástí byla ustaveno 94 hlavních správ. Většina z nich zajišťovala v jednotlivých výrobních oborech plánování a operativní řízení 1417 tehdejších národních podniků. Základním výsledkem byla změna ze čtyřstupňového řízení na třístupňové (dříve závod – podnik – generální ředitelství – ministerstvo, nyní závod – podnik – ministerstvo).⁹¹ Protože centrální plánování bylo vnímáno, jako základní nástroj koordinace ekonomiky, 16. dubna 1952 vláda svým usnesením přijala zavedení sovětské metodiky plánování. V Československu kde byl jeho model plně užíván od roku 1952, vycházel z následujícího principu:

- Rozhodnutí ústředních stranických orgánů (ÚV KSČ) v ekonomické oblasti, zajišťovala vláda, která pro sestavování plánu vytvořila specializovanou instituci – Státní plánovací omisy (SPK)
- SPK rozpracovala plán pro jednotlivá ministerstva, přičemž používala bilanční metody a centrálně stanovené ceny.
- Ministerstva rozpracovala plán pro střední články řízení (ministerstvo zemědělství, krajské zemědělské správy, odvětvová ministerstva průmyslu a pro výrobně hospodářské jednotky).
- Střední článek rozpracoval plán pro základní článek řízení (tj. podnik).
- Základní článek řízení rozpracoval plán pro jednotlivá pracoviště (závody, farmy, dílny atd.)

⁹¹ PRŮCHA, Václav a kol. Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992, s. 374

Vyšší články předávaly nižším článkům řízení jednotlivé úkoly, zatímco nižší články řízení předávaly vyšším článkům informace o naturální a ekonomické náročnosti výroby.⁹²

⁹² KRÁLÍK, Oldřich. Transformace české (československé) ekonomiky, s. 9

7.2 Výstavba velké armády

Významným faktorem, který zasáhl do vývoje českého hospodářství během první pětiletky, bylo rychlé budování velké armády. Jednalo se o už výše zmíněný projev velmocenské politiky SSSR v Evropě, který pro Československo podtrhovala jeho poloha, ležící v exponované středoevropské oblasti na hranici dvou formujících se znepřátelených bloků. Navíc Československo mělo v minulosti vyspělý zbrojní průmysl, proto nároky sovětského generálního štábu na něj byly vysoké a bylo pod tlakem na prudké tempo jejich prosazování. Požadavky na zajištění výzbroje vlastní armády, ale i dodávky pro další země sovětského bloku, však nebyly promítnuty do hospodářských plánů a bilancí a zároveň se dostávali na první místo důležitosti. Militarizace v letech 1951 – 1953 ovlivňovala směr hospodářského vývoje natolik, že vytvořila ekonomiku studené války.⁹³ Výzbroj armády se přizpůsobovala novým požadavkům a rychlému vývoji vojenství ve světě. Klád se důraz na plnou motorizaci armády, výstavbu silného bojového letectva a tankových vojsk. Země sovětského bloku v reakci na vojenskou integraci západu reagoval prohloubením spolupráce svých armád a unifikací výzbroje. Celkové požadavky armády vůči průmyslu stouply v letech 1950 – 1952 na čtyřnásobek a vyžádal si značné rozšíření zbrojního průmyslu. Jako příklad můžeme uvést vybudování leteckého podniku ve Vodochodech, jehož roční výrobní kapacita činila 1000 bitevních letounů značky MiG.⁹⁴ Docházelo tak k zásadnímu rozporu mezi požadavky armády, které se blížily válečnému stavu a požadavky obyvatel, jež narůstaly jako v době mírové. Od roku 1951 se tento stav rychle prohluboval a Československé hospodářství přestávalo mít k překonání tohoto rozporu zdroje.⁹⁵

Několik údajů k investicím do armády:

Výdaje na armádu a bezpečnost v letech 1949 – 1953 činily 235,7 miliardy Kčs, což představovalo polovinu všech investic do rozvoje hospodářství. V roce 1953 se

⁹³ KAPLAN, Karel. Československo v letech 1948-1953. 2. Část, s. 102

⁹⁴ SIRŮČEK, Pavel a kol. Hospodářské dějiny a ekonomické teorie: (vývoj, současnost, výhledy). Vyd. 1., s. 183

⁹⁵ KAPLAN, Karel. Československo v letech 1948-1953. 2. Část, s. 102

výdaje na armádu podílely 18 % národního důchodu a 20 % na přiznaných výdajích státního rozpočtu. Investice na branné účely v letech 1952 – 1953 činily 12,67 miliardy Kč, tj. 24,8 % za rok 1952 a 34 % v roce 1953 celkového objemu investic. Přímé investice v letech 1951 – 1953 stouply na 299,8 %, nepřímé na 207,4 % a investice vyvolané armádou v civilní výrobě v roce 1952 a 1953 činily 4,2 miliardy Kčs. Zbrojní výroba v letech 1950 – 1953 zaznamenala vzestup ze 100 na 453 % a její objem byl v roce 1953 vyšší než celková strojírenská výroba v roce 1948. Zbrojní výroba strojírenská v letech 1948 – 1953 narostla šestnáctkrát a dosáhla 32,3 % strojírenské výroby. Na československém strojírenském vývozu do zemí RVHP se v roce 1952 vývoz zbraní podílel z 29 %. Zbrojní podíl na chemické výrobě zvýšil o celých 239 %, výroba celého odvětví o 94 %. V roce 1953 odčerpala armáda 30,7 % výroby oděvů, 15,8 % spotřeby textilních látek, 16,9 % prádla, 5,3 % kožené obuvi, 8,3 % sádra 7,4 % masa atd. Program budování velké armády na výstavbu závodů zbrojního průmyslu vyžadoval nejen vysoké finanční prostředky, ale zároveň odčerpával i kvalitní a nedostatkové suroviny a kvalifikované pracovní síly. Soubor všech těchto faktorů spolu se značným politickým tlakem a hrozbami vůči podnikům si vynutily omezení civilní výroby a vedly k neplnění úkolů pro jiná odvětví. Například výroba osobních automobilů klesla o 42 %, topných kotlů o 43 %, traktorů o 68 % proti roku 1951. Plán na výstavbu elektráren se v letech 1951 – 1953 neplnil ani na 50 %, protože závody vyrábějící elektrická zařízení, byly přeplněny dodávkami na obranu státu a do SSSR. Obdobná situace byla v celém strojírenství, které tak nemohlo zajistit naplnění dodávek pro civilní výstavbu. Obdobná situace byla i u stavebních organizací, které spolu s projekčními kancelářemi, nebyly skrze požadavky armády, schopny plnit požadavky civilního sektoru. I přes všechna politická a personální opatření a hrozby stupňující napětí v hospodářství, se zbrojnímu průmyslu dařilo v roce 1952 plnit plánované požadavky jen na 53,3 % a v příštím půlroce ještě méně.⁹⁶

⁹⁶ KAPLAN, Karel. Československo v letech 1948-1953. 2. Část, s. 102-104

7.2.1 Výstavba armády a sovětsí poradci

Prudký vzestup zbrojní výroby, vyvolával těžkosti v celém československém hospodářství a hned od počátku nebyl plněn. Na doporučení sovětských vojenských poradců, v březnu 1951 Klement Gottwald a Antonín Zápotocký zaslali do Moskvy žádost o dvacet pět expertů. Moskva žádosti vyhověla a v polovině května si první poradci prohlédli československé zbrojovky. Shledali mnoho nedostatků a netajily se vážnými pochybnostmi o splnění plánu na roky 1951 a 1952, stav výroby označily jako velice špatný až katastrofální. Hlavní příčiny spatřovali ve špatné organizaci a řízení průmyslu, v nedodržování disciplíny vedení podniků a také v sabotážích. Nápravou mělo být převzetí sovětské organizace a řízení veškerého průmyslu s cílem zavést do něj pořádek. I přes mnohé organizační změny nebyl plán výroby v roce 1951 splněn a bylo zřejmé, že v příštím roce, kdy měla být zbrojní výroba navýšena o 300 %, je naděje ještě menší. V prosinci 1951 Státní úřad plánovací, předložil návrh na snížení plánu zbrojní výroby, který však narazil na kategorické odmítnutí ze strany sovětských poradců. Ti se odvolávali na nedostatečné vyřešení problémů z předchozí zprávy týkající se špatné organizace, sabotáží a nutnosti implementace sovětského modelu řízení. Nově začali volat po ostřejších zákrocích proti „neplničům“, včetně ministrů. Svě přesvědčení o špatném vedení československého zbrojního průmyslu a jednotlivých podniků zvláště, dávali tolik najevo, že 10. května 1952 Ministr Alexej Čepička rozšířil jejich působení. Stále měli přenášet sovětské zkušenosti technického rázu, ale nově i bojovat proti kapitalistickým metodám v organizaci práce a osvobodovat techniky od starých kapitalistických praktik a starého kapitalistického myšlení. Veškerá opatření, spojená s výhrůzkami vedení KSČ resortním ministrům, aktivitu sovětských poradců i snahu trestně stíhat vedení zbrojních závodů i ministr, se plán zbrojní výroby v roce 1952 splnil jen n 53 %.⁹⁷

⁹⁷ KAPLAN, Karel. Sovětsí poradci v Československu 1949-1956, s. 87-90

7.3 Průmysl

Československu vzhledem k jeho reálným ekonomickým možnostem, byla v rámci sovětského bloku přisouzena role strojírenské velmoci. Tato nová situace měla také své opodstatnění v probíhající masové militarizaci a jednostranném podřízení československé ekonomiky zájmům členů RVHP. V letech 1948 - 1949 se někteří komunističtí ekonomové tomuto posunu bránily a poukazovali na jeho negativní dopady. Ale po roce 1950 jejich výhrady zmizely a tuto novou roli ČSR bezvýhradně přijímaly, dokonce od roku 1952 nová garnitura odborníků a s nimi i politikové ji považovali za velkou přednost. Tato nová velikášská role spočívala:

1. V silném postavení strojírenství v ekonomice, které ve srovnání s přibližně stejně velkými a průmyslově vyspělými státy, (např. s Holandskem, Rakouskem, Belgií) neodpovídalo jejímu organickému vývoji.
2. Nová vedoucí pozice strojírenství nebyla výsledkem přirozeného ekonomického vývoje, ale mocenskopolitických tlaků, které rozhodlo o nadřazenosti těžkého strojírenství a zbrojních odvětví, kterému se se podřizovala celá ekonomika, všechny její obory.
3. Podíl těžkého strojírenství, těžkých zařízení, strojů a investičních celků (na strojírenském vývozu podíl v %: 1951 – 21,4, 1952 – 25,7, 1953 – 26,3) na výrobě byla tak velký, že značně přesahoval výsledky přibližně stejných zemí a byl totožný s úrovní velkých států s rozvinutým strojírenstvím.
4. Poměr dovozu a vývozu strojů odpovídal v Československu strojírenským velmocem, nikoliv přibližně stejně velkým státům; podíl na vývozu strojů na jejich výrobě a dovozu na spotřebě v roce 1953 činil: Velká Británie 30,6 a 4,4 %, NSR 35,9 a 3,7 %, Francie 14,9 a 10,1 %, Itálie 15,7 a 15,4 %, Holandsko 37,7 a 38,9 %, Dánsko 33 a 41 %, Rakousko 25,7 a 28,7 %, Československo (v.r. 1956) 40 a 5,8 %. O Vztahu mezi vývozem a dovozem investičních celků jsou údaje z let pozdějších: Velká Británie 5:1, NSR 5:1, Francie 1:1, ČSR 9:1, SSSR 1:2, Belgie a Rakousko 1:2.

5. Koncepce strojírenské velmoci vedla k vytvoření jakéhosi ekonomického modelu, ve kterém strojírenství - zejména těžké – figurovalo jako všelék, ba dokonce jako hlavní prostředek pro překonávání hospodářských obtíží, tj. strojírenský vývoz zajišťoval dovoz surovin, potravin a zboží a zároveň byl určujícím faktorem rozvoje výrobních sil. Ještě v roce 1953 odborníci navrhovali vzestup výroby těžkého strojírenství v letech 1953 – 1960 na 216,8 % přičemž stroje se na celkovém vývozu měli podílet 83 %.
6. Československo přijalo roli, kterou plnilo strojírenství velkého státu jako například NSR, USA, Velké Británie, kdy sovětsí představitelé tuto roli ještě vyzdvihovali jako přednost.⁹⁸

⁹⁸ PŮLPÁN, Karel. Nástin českých a československých hospodářských dějin do roku 1990. 2. vyd., s. 434-435

7.3.1 Průmysl a sovětsí poradci

Největší příliv sovětských poradců do hospodářské oblasti ČSR, nastal v roce 1952. Do té doby zde od roku 1950, působila skupina sovětských expertů, jejichž úkolem byla pomoc při zavádění sovětského modelu řízení a organizace. Jednalo se především o vytvoření hospodářských ministerstev, která přímo řídila podniky spadající do jejich resortu, zrušení generálních ředitelství a zavedení hlavních správ pro jednotlivá výrobní odvětví na ministerstvech a vymezení dlouhodobých hospodářských úkolů. Ačkoliv československá vedoucí místa hodnotila výsledky jejich práce kladně, opak byl spíše pravdou. Sovětská expertiza nesplnila do ní vkládané očekávání a nepomohla k odstranění obtíží spojených s plněním plánů pětiletky. Proto československá strana po jejich odjezdu v listopadu 1951 v Moskvě pracovat na možnosti přidělení stálých poradců, čehož tam bylo vřele přijato a ti začali do ČSR pomalu proudit. Zlom nastal v roce 1952, žádosti resortů o přidělení sovětských poradců, se do politického sekretariátu ÚV KSČ jenom hrnuly. Hlavním motivem této změny byla obava funkcionářů, která vzrostla po zatčení Slánského, aby na ně nepadlo podezření ze špatného poměru k sovětským zkušenostem a také naha krýt se rozhodnutími poradců. Podle záznamů ministerstva zahraničí, které žádosti o poradce působící v oblasti hospodářství předávalo sovětskému velvyslanectví, bylo na období od 1. února 1952 do 19. prosince 1953 požadováno na 184 poradců. Nejpočetnější a nejvlivnější skupina působila na ministerstvu všeobecného strojírenství v oblasti zbrojní výroby, menší skupiny byly v loděnicích v Komárně, v ostravsko-karvinských dolech a v ministerstvu hutí a rudných dolů. I když prvořadou pracovní náplní poradců byly technické a technologické záležitosti, svými doporučeními a návrhy často zasahovali do chodu a řízení podniků.⁹⁹

⁹⁹ KAPLAN, Karel. Sovětsí poradci v Československu 1949-1956, s. 49-65

8 Průběh a výsledky první pětiletky

Během 1. pětiletky došlo v Československu k bouřlivému rozvoji výrobních sil, k hlubokým strukturálním změnám ekonomiky a změnám v sociální struktuře společnosti. Přeměny v ekonomické a sociální oblasti je možné charakterizovat těmito rysy:

- Až na malé zbytky byl odstraněn kapitalistický sektor především v zemědělství, zanikla také velká většina drobných soukromých živností a proběhla první etapa združstevňování zemědělství. Koncem první pětiletky se socialistický sektor podílel na průmyslové výrobě 99,6 %, v dopravě 100 %, ve stavebnictví 99,8 %, ve vnitřním obchodě 99,5 % a v zemědělství 44 %. Základním rysem nové struktury socialistické společnosti se stala mzdová nivelizace a sociální závislost občana na státu.
- Došlo k řízení národního hospodářství podle sovětského vzoru. Plánování se stalo komplexnějším, závaznějším a detailnějším než v období dvouletky. Tento systém řízení a plánování plně odpovídal podmínkám extenzivního vývoje a rychlé industrializaci při relativním dostatku zdrojů, kdy bylo možné dosáhnout plánovaných temp růstu vstupů rychlým zvyšováním objemu vstupů.
- Proběhla strukturální přestavba hospodářství, při níž rostla váha výroby výrobních prostředků, zejména strojírenství, a to na úkor spotřebního průmyslu.¹⁰⁰

Těžké strojírenství, které se stalo hlavním odvětvím průmyslu, začalo produkovat značné množství u nás dosud nevyráběného sortimentu (např. energovlaky, sací bagry, osobní lodě, elektrické a naftové lokomotivy). Nový směr k těžkému průmyslu vyvolával nutnost rozšířit předvýrobní odvětví – surovinovou, hutní a palivoenergetickou základnu. To mělo za následek výstavbu nových kapacit pro podporu těžkého průmyslu, zatímco ve spotřebním průmyslu se využívalo spíše

¹⁰⁰ GERŠLOVÁ, Jana a SEKANINA, Milan. Zrození nové doby: stručné hospodářské dějiny českých zemí, s. 122-124

dosavadního zařízení. Nejvýraznější vzestup se projevil ve strojírenském, gumárenském a chemickém průmyslu a ve výrobě stavebních hmot. V tempu růstu průmyslové výroby stála ČSR na předním místě v Evropě. V tomto období se také zvýšil objem stavebních prací a to o 175 %. Svou konjunkturu prodělala také doprava, která tvořila důležitou součást první pětiletky. Působením vlivu RVHP se mezinárodní obchod přeorientoval převážně na socialistické země a to rychleji než se předpokládalo. Původně se předpoklad pohyboval mezi 50-55 %, ale na konci pětiletky připadalo na socialistické země 78,5 % celkového československého zahraničního obchodu. Ten se za pětiletku celkově zvýšil o 61 %. Se socialistickými zeměmi došlo k navýšení o 190 %, oproti tomu se zeměmi kapitalistickými poklesl o 36 %. Dynamika vývozu však byla nízká a opožďovala se za přírůstky průmyslové výroby, zatímco ve světě to bylo obráceně. I tak bylo dosaženo vysoké dynamiky hospodářského růstu, jehož ukazatelem byl vývoj národního důchodu, který vzrostl o 56,3 %. Problémem bylo zpomalení růstu životní úrovně, což se citelně projevilo koncem roku 1953. Vinou tomu byl hrozivý nedostatek bytů, způsobený upřednostňováním průmyslové výroby a zvyšujícími se investicemi do zbrojení (viz tabulka č. 6). Výsledek první pětiletky vyvolával politické napětí společnosti. To všechno vyžadovalo přehodnotit stávající investiční politiku, která upřednostňovala mimořádně rozsáhlé programy bez zřetele na výši nákladů a efektivnost. Proto bylo rozhodnuto, že další pětiletka nebo případně sedmiletka bude na dva roky odložena a budou jí předcházet konsolidační plány na léta 1954-1955.¹⁰¹ Pro porovnání mezi plánem a výsledkem první pětiletky je uvedena tabulka č. 7.

Tabulka č. 6: Počet dokončených bytů

	1948	1951 - 1955	1956 - 1960
celkem bytů	21 683	39 222	62 806
Ø obytné plochy bytu m ²	58,1	41,7	40,1

Zdroj: RICHTER, Jaroslav, ed. Statistika ČSR: Vývoj hospodářství a společnosti v letech 1948 až 1971, s. 17

¹⁰¹ GERŠLOVÁ, Jana a SEKANINA, Milan. Zrození nové doby: stručné hospodářské dějiny českých zemí, s. 122-125

Tabulka č. 7: Úkoly a výsledky prvního pětiletého plánu

Ukazatel	Úroveň v roce 1953 (1948=100) podle plánu roku		Skutečnost v roce 1953 (1948=100)	Ø roční přírůstek v % 1949 - 53
	1948	1951		
Národní důchod	148	170	159(156)	9,7
Zemědělská výroba	137	153	117(114)	3,2
z toho: rostlinná výroba	111	142	115(119)	2,8
živočišná výroba	186	171	118(108)	3,4
Průmyslová výroba	157	198	193(193)	14,1
z toho: těžký průmysl	170	233	219(219)	17
lehký průmysl	150	173	166(166)	10,7
potravinářský průmysl		173	183(181)	12,8
těžba uhlí	135	149	133	5,9
těžba železné rudy		363	164	10,4
výroba elektřiny	150	173	165	10,5
hutní průmysl	149	178	203	15,2
kovoprůmysl	193	267	323(294)	26,2
chemický průmysl	162	210	238(230)	18,9
textilní průmysl	168		139	6,8
kožedělný průmysl	143		119	3,5
Průmyslová výroba na Slovensku	175	268	228	17,9
Stavební výroba	230	300	230(227)	18,1
Produktivita práce				
v těžkém průmyslu	132	164	167(167)	10,8
v lehkém průmyslu		159	179(179)	12,3
ve stavebnictví	153	160	152(150)	8,7

Zdroj: PRŮCHA, Václav a kol. *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992*. 2. díl, s. 271

Tento špatný ekonomický vývoj mající dopady na životní úroveň Československu spojený s událostmi v NDR a Maďarsku, vedl politické vedení státu k úvahám o nutnosti ústupu od vlády tvrdé ruky. Během delegace v Moskvě, která se uskutečnila v první polovině července, byla dosavadní hospodářská politika za strany sovětského vedení kritizována a zároveň doporučena změna linie směrem k zvyšování životní úrovně obyvatelstva. Podnět z Moskvy vedl k vypracování tzv. Srpnových tezí, které obsahovaly přiznání, že prudký vývoj některých odvětví průmyslu se děl na úkor potravinářského a spotřebního průmyslu a zároveň byl přiznán pokles životní úrovně obyvatelstva.¹⁰²

¹⁰² SKLENÁŘOVÁ, Sylva, ed. České, slovenské a československé dějiny 20. století VI.: politické dějiny, hospodářské, kulturní a sociální dějiny, dějiny a historiografie, s. 193

8.1 Měnová reforma

Přemrštěná investiční aktivita, směřovaná především do těžkého a zbrojního průmyslu vyvolávala řadu problémů. Zatímco výdaje na obranu vzrostly z 2 % na 10%, podíl osobní spotřeby na užitném národním důchodu klesl ze 75,2 % na 58,9 %. Nominální mzdy sice poměrně rychle vzrůstaly, tak reálné mzdy i přes snahu zastřít skutečnost, vlivem inflačních tendencí zřetelně klesaly. Československá ekonomika se ocitla v problémech způsobených přílišnou investiční aktivitou a inflačními tendencemi, zatímco osobní spotřeby mezi roky 1951 a 1952 prokazatelně poklesla. Řešením celé situace měla být měnová reforma, která i přes ujištění tehdejšího prezidenta Antonína Zápotockého že nebude, byly 30. května 1953 schválena a provedena.¹⁰³

Reforma spočívala ve výměně peněz: 300 Kčs na osobu v poměru 1 : 5, ostatní 1 : 50, vklady o něco příznivěji. Platy, mzdy a penze se přepočítávaly 1 : 5 a stejně tak i sociální přídatky. Zrušil se dvojitý trh, volný a přidělový. Byly stanoveny nové ceny, které byly vyšší než na trhu vázaném a nižší než na volném, ceny ostatního zboží a služeb se přepočítávaly v poměru 1 : 5. Komunistické vedení země po zavedení měnové reformy počítalo s možnými komplikacemi, projevy nespokojenosti či dokonce odporem, ale přílišné obavy nemělo. Spletli se. Nové změny byly občany a dělníky přijaty velmi negativně, začalo docházet k masové nespokojenosti, odporu a stávkám. Ve dnech 1.—5. června 1953, se stávkovalo ve 129 závodech, ve čtyřech městech došlo k protivládním demonstracím. Silný odpor byl v závodech těžkého průmyslu, jež komunistické vedení považovalo za oporu své moci a také ve škodových závodech v Plzni, kde proběhla stávka s 20ti tisícovou účastí.¹⁰⁴

Dopady reformy byly mnohem hlubší a dalekosáhlejší než si komunistické vedení uvědomovalo. Rozbily dosavadní sociálně-politickou strukturu režimu a obnovilo závažné sociální problémy. Nejvíce jí byly postiženi dělníci a inteligence, kteří se na

¹⁰³ RÁKOSNÍK, Jakub a kol. Sociální stát v Československu: právně-institucionální vývoj v letech 1918-1992, s. 149 - 153

¹⁰⁴ KAPLAN, Karel. Československo v letech 1953-1966. 3. část, Společenská krize a kořeny reformy. 1. vyd., s. 4-5

úsporách podíleli 41,15 % a rolníci s podílem 38,5 %. Likvidaci úspor všichni považovali za krádež svých poctivě vydělaných peněz, jako krutou odměnu za jejich dosavadní pracovní oběti. Došlo také k poklesu životní úrovně, reálná hodnota všech příjmů se ve srovnání s rokem 1950 snížila na 88,4 %, mzdy dělníků na 88,0 % a platy úředníků v průmyslu dokonce na 78,2 %. Osobní spotřeba obyvatel se oproti roku 1952 snížila o 8,7 % a došlo také ke změně její struktury, kdy se značně přesunula k výdajům za potraviny. Na nákup základních potravin, tak dělník potřeboval mzdu na téměř trojnásobek pracovního času než v roce 1952, u průmyslového zboží to bylo 165,5 %.¹⁰⁵

¹⁰⁵KAPLAN, Karel. Československo v letech 1953-1966. 3. část, Společenská krize a kořeny reformy. 1. vyd., s. 6

8.2 Soukromé podnikání a kolektivizace

Likvidace živností, byla započata hned po únoru 1948 a své základní rysy si nesla i během probíhající první pětiletky. Celý proces, se však stal mnohem více plánovitější, usměrněný se znakem cílevědomého řízení. Klíčovou záležitostí se stal plán Ř, který už od jara 1950 vznikl v jednotlivých okresech a můžeme ho označit za závaznou směrnicí pro převod soukromých podnikatelů do socialistického sektoru. Plán Ř měl zajistit optimální síť řemesel a živností v jednotlivých okresech a zároveň začleňování živností do socialistických podniků. Avšak i přes plánování docházelo při likvidaci živností s jistou živelností. Došlo ke škodám a narušení chodu malovýroby na lokální a celostátní úrovni a zanikla řemeslná výroba vyžadující velkou odbornost.¹⁰⁶ Socializace živností probíhala po celou dobu trvání pětiletky, nejintenzivněji pak v letech 1949–1951, kdy zaniklo i přes 50 % některých živností, viz tabulka č. 8. Ani poté se celý proces socializace živnostnictva nezastavil a pokračoval téměř do jejich úplné likvidace. Pro dokreslení tabulky č. 9 a 10. Přeměny také zasáhly sféru svobodných povolání jako např. zubní technici, lékaři, zvěrolékaři, advokáti, geometři a profese provozující soukromou praxi. Ti začali vstupovat do státních institucí nebo se sdružovali do nově vytvářených profesních organizací.¹⁰⁷

Tabulka č. 8: Úbytek soukromých živností a řemesel v českých zemích v letech 1949–1950, stav k 1. 4. 1951

	stav k 1.1.1949	stav k 1.4.1951	úbytek v %	úbytek celkový
řemeslo	182 521	93 844	48,51	88 677
obchod	93 787	37 063	60,48	56 724
pohostinství	34 062	18 535	45,58	15 527
doprava	12 795	6 712	47,13	6 083
celkem	323 105	156 174	54,44	166 931

Zdroj: MAREK, Pavel. České živnostnictvo 1945-1960: likvidace živnostníků, řemeslníků a obchodníků v českých zemích, s. 172

¹⁰⁶ MAREK, Pavel. České živnostnictvo 1945-1960: likvidace živnostníků, řemeslníků a obchodníků v českých zemích, s. 161 - 171

¹⁰⁷ SIRŮČEK, Pavel a kol. Hospodářské dějiny a ekonomické teorie: (vývoj, současnost, výhledy), s. 185

Tabulka č. 9: Pracovníci v soukromých živnostech v ČSR v letech 1948—1960

rok	1948	1950	1952	1956	1958	1960
výrobní živnosti	196 100	136 000	52 000	33 500	16 600	4 900
ostatní živnosti	—	292 600	55 800	16 300	5 900	1 700

Zdroj: CHARVÁT, František, LINHART, Jiří a VEČERNÍK, Jiří. Sociálně třídní struktura Československa: vývoj, data, srovnání. 1. Vyd., s. 61

Tabulka č. 10: Provozovny a pracovníci v soukromých živnostech v ČSR v letech 1948—1960

rok	1948	1950	1952	1956	1958	1960
počet provozoven	172 675	120 288	47 526	28 336	10 896	3 066
počet pracovníků	458 880	231 701	53 727	29 596	11 172	3 079

Zdroj: Statistická ročenka ČSR, Praha 1957, s. 180., Státní úřad statistický československé socialistické republiky, Statistická ročenka ČSSR, s. 196

8.3 Průběh kolektivizace

V průběhu pětiletky došlo také k obratu ve združstevňování, které provázelo porušování principu dobrovolnosti a celý tento proces probíhal jako politická akce komunistické strany a její moci na vesnici. Proti rolníkům, kteří nechtěli vstoupit do JZD, byly používány různé formy nátlaku: nucený výkup mechanizačních prostředků bez náhrady, kterými byly vybavovány stanice STS, neustále se zvyšující povinné odvody státu, diskriminace v přidělovém systému, nucená výměna pozemků za horší v rámci „zcelování lánů“ apod. Vůči majetnějším rolníkům, tzv. Kulakům, kteří se nepodvolili a nechtěli vstoupit do JZD, bylo použito i demonstrativní násilí. Jejich majetek byl pod různými záminkami vyvlastněn ve prospěch družstva, jejich rodiny byly vystěhovány z vesnic a mnozí končili ve vězení nebo v táborech nucených prací.¹⁰⁸

¹⁰⁸ GERŠLOVÁ, Jana a SEKANINA, Milan. Teze k přednáškám předmětu Dějiny národního hospodářství, s. 88

8.3.1 Akce „K“ Kulak

Vzhledem ke snížení tempa zakládání JZD v polovině roku 1951 byla vydána směrnice tří ministrů, která se týkala vystěhování rodin potrestaných velkými sedláky z jejich bydliště do jiné obce a na jiné pracoviště a celá akce nesla název „K“. Předcházela jí režimní propaganda, která zpracovávala veřejnost k tomu, aby uvěřila že „vesničtí boháči“ jsou hlavními viníky nedostatku masa a dalších potravin a zároveň líčila sedláky – kulaky jako hlavní nepřátele pracujícího lidu na cestě ke šťastné budoucnosti.¹⁰⁹ Celá akce zprvopočátku vzhledem ke špatné přípravě zcela neplnila svůj cíl a zejména na venkově chápána jako další nezákonnost, trest pro nevinou oběť kolektivizace, kde mnohdy vzbuzovala spíše pocit solidarity. Ani co do počtu vysídlených „kulackých rodinných celků“ (během pěti měsíců „jen“ 58 případů) nedělala vedení ÚV KSČ radost a tak byla 22. dubna 1952 akce „K“, zastavena. Během následujících měsíců došlo k významným změnám v jejím provedení a tak byla v říjnu 1952 nově upravená kampaň znovu spuštěna, tentokrát však v masovém měřítku. Akce „K“ trvala 11. měsíců do srpna 1953 a během této doby celková statistika vykazovala 1888 vystěhovaných „rodinných celků“.¹¹⁰ Ačkoliv i tak celá akce nenaplnila očekávání vedení ÚV KSČ o zrychlení výstavby JZD, svou represivností posílila mocensko-politické postavení KSČ na venkově a přinesla další atmosféru strachu.

¹⁰⁹ JECH, Karel. Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy, s. 118

¹¹⁰ KAPLAN, Karel. Proměny české společnosti (1948-1960). Část druhá, Venkov, s. 358-366

8.3.2 Kritika kolektivizace

V roce 1953 kdy v ČSR fungovalo již cca. 6 500 JZD se dvěma miliony hektarů obhospodařované půdy došlo v dalším vývoji k výraznému zlomu. V důsledku politických změn spojených se smrtí J. V. Stalina, polevila komunistickou stranou organizovaná snaha o zakládání JZD. Dokonce i prezident A. Zápotocký ve svém vystoupení v Klíčavě kolektivizaci kritizoval a vyjádřil se že: *„... zakládat zemědělská družstva bez rozmyslu, bez ohledu na to, jestli jsme přesvědčily ty, které do družstva získáváme, o nutnosti té myšlenky, to je veliká otázka. A proto soudruzi, zakládání družstev administrativní, nařizovací cestou a snad násilnou cestou nepomůže. Taková družstva budou vegetovat. Tam lidé nebudou pořádně pracovat, tam se jim pořádku nebude líbit, a proto nám nebudou nic platná. A proto my otázku zemědělských družstev budeme muset prozkoumat, budeme je muset upevnit, budeme jim muset pomoci. A těm, kteří si myslí, že si pomohou tím, že z družstva utečou, těm můžeme docela otevřeně říci: nic si nepomůžete. Za několik roků, budete muset družstva, ze kterých dnes třeba utečete, znovu budovat. My vám nebudeme bránit, ale vezměte na vědomí, že zemědělskou výrobu zvýšit musíme.“*¹¹¹

Po té následovalo hromadné vystupování členů z družstev, kdy se mnozí družstevníci odvolávali na projev prezidenta, ve kterém údajně dal souhlas k vystupování z družstva. Během roku 1953 mělo podle údajů z JZD vystoupit na 70 tisíc členů družstva. Druhá vlna kolektivizace proběhla v letech 1955—1959, kdy na jejím konci existovalo 12 560 JZD.¹¹²

¹¹¹ PERNES, Jiří. Takoví nám vládli: komunističtí prezidenti Československa a doba, v níž žili. Vyd. 2., s. 236

¹¹² HRABA, Zdeněk. Kolektivizace a transformace československého a českého zemědělství v letech 1945—2004, s. 65

8.4 Změna hospodářské politiky

Protože nebyly pochopeny skutečné příčiny zhroucení ekonomiky v konečné fázi 1. Pětiletky, vysvětlení se našlo v přemrštěných požadavcích na výši celkového plánu a v subjektivních chybách při realizaci strategie, považované nadále za správnou. Nová opatření tak nezaznamenala ústup od prosazování koncepce strojírenské velmoci, ale pouze řešení vnějších příznaků, které směřovalo ke stabilizaci předchozích let. I tak došlo k některým pozitivním krokům, kam můžeme zařadit:

- Zmírnění preference těžkého strojírenství ve prospěch lehkého a omezení zbrojní výroby.
- Zvýšení výroby zboží denní spotřeby a tím posílení domácího trhu.
- Snaha o zvýšení životní úrovně a osobní spotřeby obyvatelstva.
- Částečné uvolnění podřízenosti vůči RVHP a sovětským poradcům.
- Snaha o posílení obchodních kontaktů s vyspělými kapitalistickými státy.

V dlouhodobé koncepci však komunistické vedení státu neustoupilo od koncepce československé strojírenské velmoci v rámci RVHP a primární orientaci na východní blok. Stejně tak byl nadále prosazován model direktivně řízené ekonomiky.¹¹³

¹¹³ GERŠLOVÁ, Jana a SEKANINA, Milan. Teze k přednáškám předmětu Dějiny národního hospodářství, s. 94 - 95

8.5 Změna postavení sovětských poradců

Rokem 1953 udeřila na sovětský blok krize, způsobená zahraničně politickou linií a velmocenskými záměry SSSR, které se ukázaly jako nereálné a přivedly hospodářství zemí sovětského bloku na pokraj zhroutilí. Změny v zahraniční, vnitřní, vojenské, i ekonomické politiky SSSR a celého bloku, které sebou krize přinesla, silně otřásla dosud všemocnou pozicí poradců, neboť se týkaly většiny těch principů, stanovisek a směrnic, které prosazovali. Zmenšila se preference těžkého průmyslu na úkor ostatních hospodářských odvětví, značně zpomalilo budování velké armády a poklesly i požadavky branného hospodářství. Objevila se kritika a pochyby nad jejich působením a podřízenost Moskvě, kterou poradci zajišťovali, se ocitla v krizi. Od roku 1954 se počet poradců působících v centrálních úřadech a v institucích centrálního řízení, postupně snižoval. Krizí procházela i RVHP, dosavadní obsah i způsob její práce se zhroutilily a její výsledky se staly terčem ostré kritiky oficiálních míst. Autorita RVHP, byla natolik otřesena, že sovětské politici museli hledat jiné formy hospodářské spolupráce, zejména v oblasti koordinace dlouhodobých plánů.¹¹⁴

¹¹⁴ KAPLAN, Karel. Sovětské poradcí v Československu 1949-1956, s. 93-95

9 Kritická analýza

Výsledek první pětiletky, byl skrze prizma relativně úspěšně provedené obnově poválečného československého hospodářství, poměrně špatný. Pětileté období, během kterého komunisté započali transformaci hospodářství směrem k plánované ekonomice a socialistické společnosti, přineslo řadu změn s mnoha negativními dopady. Ačkoliv se stát zcela nevzpamatoval z válečného vyčerpání a s vděkem by přijal ekonomickou pomoc, kterou tehdy formou Marshallova plánu nabízely Spojené státy, podleho československé vedení tlaku Kremlu a tuto perspektivní nabídku odmítlo. Československo tím potvrdilo svou politicko-hospodářskou orientaci směrem k východnímu bloku a komunistické ideologii, což bylo ještě umocněno vstupem do RVHP, jako sovětského protipólu Marshallova plánu. Poslední naděje na možnost rozvoje demokracie a vytržení se ze sovětských spárů, zmařil politický převrat v únoru 1948, který dosadil k moci KSČ.

Komunisté v nové éře začali rychle naplňovat podstatu své ideologie, socialistickou společnost a ekonomiku plánovaného hospodářství. V roce 1948 započala 1. pětiletka, jejíž původní plán během jejího trvání prošel několika změnami odpovídajícími potřebám jak SSSR, tak potřebám vedoucím k transformaci hospodářství. V celém procesu se nesmírně projevoval tlak a vliv sovětů, vyvíjený zejména pro uskutečnění Stalinových vizí v podobě ocelové koncepce a budování velké armády. Českoslovenští komunisté jako nový vládcí země, jejich požadavky a nařízení bezvýhradně plnily. Jejich přístup ke kremelskému vedení a sovětským poradcům působícím v ČSR, se dá označit jako nepochopitelné podřízené patolízalství, kdy jako by se jednotliví funkcionáři mezi sebou předháněli, který z nich kremelský rozkaz či přání vyplní lépe a s větším nasazením. Tento podlézavý přístup, tak předem vyloučil jakoukoliv jejich snahu o prosazování a ochranu národního zájmu v hospodářské oblasti a zcela tak ponechal osud země v rukou Moskvy. Kombinace sovětského tlaku a požadavků, chování a přístupu komunistických funkcionářů spolu přechodem na

system plánovaného hospodářství pak v roce ukončení pětiletky, vyústili v hospodářskou a politickou krizi.

Koncepce strojírenské velmoci, kterou komunisté prosazovali spojená s preferencí těžkého průmyslu, měla díky svému umělému vytvoření značné dopady na celou strukturu hospodářství. Byla nepromyšlená a odehrávala se chaoticky za podpory sovětských poradců, kteří postrádali přehled o poměrech v ČSR. Navíc nenesli za své „rady“ vůči ČSR žádnou zodpovědnost, tu měli pouze směrem k Moskvě, jejíž příkazy plnili, ale které přímo nezosobňovali zájmy a potřeby československého hospodářství. Prosazování těžkého průmyslu spolu s překotným zbrojením a budováním velké armády, mělo za následek propad životní úrovně obyvatel. Ten se projevoval značným nedostatkem bytů a nízkou nabídkou spotřebního zboží na trhu. Ačkoliv si mnozí pracující, zejména pak ti zaměstnaní v preferovaných oborech, co do výše platu přilepšily, neměli své peníze za co utratit. Nezbyvalo jim tak nic jiného než si své peníze spořit, a čekat až se situace na trhu zlepší. Ranou pro všechny, tak byla v roce 1953 komunisty provedená měnová reforma, o které dlouho předtím klamavě prohlašovali, že se neuskuteční. Celý „experiment“ plánovaného tržního hospodářství, od svých počátků narážel na problémy - kterých se nikdy nedokázal zcela zbavit - a ve svém důsledku nepříznivě ovlivňoval životní úroveň obyvatelstva. Kombinace stalinistické diktatury a represivního uplatňování moci komunisty přiměla mnohé občany k silným projevům nespokojenosti a vyvolala v nich touhu po změně. V některých zemích jako např. v NSR a Maďarsku to došlo tak daleko, že lidé proti režimu otevřeně demonstrovali a pokusily se o změnu formou politického převratu. V obou případech však došlo k vojenskému zásahu ze strany SSSR a krvavému potlačení odporu.

10 ZÁVĚR

Cílem vedení Sovětského svazu byla přeměna struktury hospodářství svých satelitů k plánům a strategiím J. V. Stalina a podřízení se tak potřebám a zájmům samotného SSSR. Jeho vliv na proces a intenzitu ekonomické reformy byl nesporný a nástupem komunistů k moci v únoru 1948 se ještě znásobil. V zemi byla vytvořena atmosféra strachu, které zajistila podřízení se obyvatel a dopředu tak zadusila případný odpor. Dokonce ani sami komunisté - jak jim ukázal proces se Slánským - si nemohli být ničím jisti, a tak bez odporu zpravidla plnily vše, co Kreml a následně ÚV KSČ vyžadovali. Pro co možná nejefektivnější plnění svých požadavků Moskva využívala systému přidělování hospodářských, vojenských a bezpečnostních poradců, které na žádost jednotlivých resortů do ČSR vysílala. Ti se těšili mimořádným privilegiím a disponovali četnými pravomocemi, díky kterým mohli vydávat zásadní rozhodnutí, za která však nenesly žádnou zodpovědnost. Jejich působení v ČSR však bylo natolik destruktivní, že vedlo téměř ke zhroucení celého hospodářství. Přesto nikdy nebyli kritizováni a i přes mnohá fakta negativních dopadů jejich rozhodnutí, byli i později stále zváni k důležitým projektům. K prosazení svých potřeb Kreml také využíval samotnou RVHP, kde také působili sovětští poradci a již bylo ČSR členem, z čehož jí vyplývala povinnost plnit si své členské závazky.

V odpovědi na úvodní otázku, zdali Sovětský svaz ovlivňoval hospodářský vývoj ČSR a jak to případně dělal, je jednoznačná odpověď. Ano, Sovětský svaz jasně a ve vztahu k vládnoucím představitelům zcela bezskrupulózně uplatňoval svůj vliv. Využíval k tomu svých poradců, kteří v ČSR působili a ti díky podřízenosti komunistických funkcionářů měli přímý vliv na přijímané kroky a opatření v hospodářské politice Československa.

Problém živnostníků a kolektivizace, komunistické vedení řešilo odděleně. U živnostníků k jejich přechodu do zaměstnaneckého poměru, využívalo různé formy nátlaku jako např. znárodňování či provádění nenávislné agitace. Tou nejvýznamnější,

však byla diskriminace živnostníků a jejich rodin v možnostech nákupu levnějších výrobních surovin, výrobků denní spotřeby a potravin na dvojitěm trhu. Živnostníci na tyto tlaky reagovali masovým úprkem do pracovního poměru, a kdy se dá říci, že největší počet ukončených živností byl v prvních pěti letech komunistické moci a odehrával se více méně bez dalšího nátlaku. V případě přístupu k rolnictvu, si komunisté z obavy snížení zemědělské produkce a následného nedostatku potravin, počínali mnohem opatrněji. Z počátku ke vstupu do JZD převažovala cesta dobrovolnosti s podporou vysvětlovací kampaně. Obratem byl rok 1952, kdy se zemědělství dostalo pod tlak vyvolaný potřebami urychlené výstavby těžkého průmyslu. Na zemědělce začal být vyvíjen všemožný nátlak, který vyvrcholil akcí „K“, během které došlo k mnoha vykonstruovaným politickým procesům a násilnému zabavování hospodářských usedlostí a majetku movitějším sedlákům. Ačkoliv byl tento přístup v roce 1953 zastaven a veřejně kritizován a došlo i k mnoha vystoupením členů z JZD, proces kolektivizace to nezastavilo. Ten pokračoval do šedesátých let až do jejího „úspěšného“ závěru.

V případě otázek dopadů kroků KSČ v otázce živnostnictva a kolektivizace zemědělství, se dá jednoznačně odpovědět, že na konci padesátých let ani jeden z obou druhů soukromého podnikání téměř neexistoval. Komunistické vedení i přes mnohá ujištění o udržení soukromého sektoru v socialistickém zřízení, postupovali naopak. Cíleně a promyšleně postupovali k jeho likvidaci, k čemuž využívali veškeré mocenské nástroje, které měli k dispozici. Ani jedna skupina soukromých podnikatelů, neměla možnost se novým poměrům ubránit a udržet si tak svůj nezávislý statut na který byli zvyklí.

To že by transformace československého hospodářství během první pětiletky byla neúspěšná, se však z pohledu českých i sovětských komunistů nedá jednoznačně říci. Možná spíše naopak, sice došlo k problémům v podobě poklesu životní úrovně a následným sociálním a politickým otřesům, ale v zásadě se komunistům jejich cíl podařil. Přeměna tržní ekonomiky na plánovanou ve své nejdůležitější části během první pětiletky proběhla. Došlo ke znárodnění klíčových podniků, vytvoření institucí a

aparátu provádějícího plánování a kontrolu, a v neposlední řadě k „úspěšné“ likvidaci živnostnictva spojené s postupující kolektivizací zemědělství. Systém byl připraven pro další fázi aplikace Marxisticko-Leninické teorie o socialistickém hospodářství. Pro československé komunisty to mělo význam zásadní důležitosti, na jehož základě mohli spolu s politickým tlakem dál upevňovat komunistickou ideologii a svůj monopol moci.

Výsledky první pětiletky na samotnou ČSR a jeho ekonomickou výkonnost z dlouhodobého hlediska, byla negativní. Snaha o zavedení koncepce strojírenské velmoci spojená s nadměrnou zbrojnou výrobou přinesla propad životní úrovně a silně se podepsala na budoucí hospodářské struktuře země, která pro něj z hlediska jejího organického vývoje, nebyla přirozená. V roce 1953 smrtí J. V. Stalina došlo k uvolnění na mezinárodní scéně a také k revizionismu jeho tezí, které se ukázali jako nevhodné. Došlo tak ke změně přístupu SSSR ke svým satelitům, opustilo se od masivního zbrojení a celý systém byl vystaven silné kritice. I přes tato fakta a problémy které sebou první pětiletka přinesla, se v ČSR stále slepě dodržovala doktrína podpory těžkého strojírenství, jež stále dusila ostatní odvětví a neodpovídala reálným potřebám a možnostem Československa. Plánovaná ekonomika nedokázala co do efektivnosti nahradit klasický systém nabídky a poptávky. To se negativně projevovalo na ekonomickém výhledu celé země, která díky tomu v budoucích letech oproti západním ekonomikám postupně zaostávala.

Byla také přetržena kontinuita vývoje živnostenského podnikání – předávání řemesla z otce na syna – lidé ve většině případů ztratily vztah k profesionálnímu vykonávání svých profesí, změnilo se jejich ekonomické myšlení a to především ve vztahu ke státnímu majetku. „Všechno je všech“ a „Kdo nekrade, okrádá rodinu“ to byla hesla pracujících socialismu, která tento vztah jen dokreslují. To vše se naplno projevilo po pádu komunistického režimu v roce 1989, ekonomická propast mezi východem a západem; technologická zaostalost výroby a výrobků, které nebyly konkurenceschopné; rozkrádání majetku v podobě různých forem tunelování a jen velmi obtížné vytváření silné střední vrstvy, dříve složené zejména z živnostníků a soukromých podnikatelů. To bylo a je dědictvím čtyřicetiletého komunistického režimu

a jeho ekonomického modelu, jehož základy byly položeny v postihovaných letech 1948 – 1953, a jsou znatelné ještě dnes.

To že by transformace československého hospodářství během první pětiletky byla neúspěšná, se z pohledu českých i sovětských komunistů nedá jednoznačně říci. Možná spíše naopak, sice došlo k problémům v podobě poklesu životní úrovně a následných sociálních a politických otřesů, ale v zásadě se komunistům jejich cíl podařil. Přeměna tržní ekonomiky na plánovanou ve své nejdůležitější části během první pětiletky proběhla. Došlo ke znárodnění klíčových podniků, vytvoření institucí a aparátu provádějícího plánování a kontrolu a v neposlední řadě k „úspěšné“ likvidaci živnostnictva spojené s postupující kolektivizací zemědělství. Systém byl připraven pro další fázi aplikace Marxisticko-Leninské teorie o socialistickém hospodářství. Pro čs. komunisty to mělo význam zásadní důležitosti, na jehož základě mohli spolu s politickým tlakem dál upevňovat komunistickou ideologii a svůj monopol moci.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

Seznam použitých českých zdrojů

APPLEBAUM, Anne. Železná opona: podrobení východní Evropy 1944-1956. Vyd. 1. Praha: Beta-Dobrovský, 2014. 510 s., [24] s. obr. příl. ISBN 978-80-7306-664-2.

BUDINSKÝ, Libor. Deset prezidentů. Vyd. 2., rozš. V Praze: Knižní klub, 2008. 292 s. ISBN 978-80-242-2142-7.

DURMAN, Karel. Popely ještě žhavé: velká politika 1938-1991. [Díl I., Světová válka a nukleární mír 1934-1964]. Praha: Karolinum, 2004. 604 s. ISBN 80-246-0697-6.

FALTUS, Jozef a PRŮCHA, Václav. Všeobecné hospodářské dějiny 19. a 20. století. 2. vyd. V Praze: Oeconomica, 2003. 194 s. ISBN 80-245-0499-5.

FOJTÍKOVÁ, Lenka. Zahraničně obchodní politika ČR: historie a současnost (1945-2008). Vyd. 1. Praha: C.H. Beck, 2009. xix, 246 s. Beckova edice ekonomie. ISBN 978-80-7400-128-4.

GERŠLOVÁ, Jana a SEKANINA, Milan. Teze k přednáškám předmětu Dějiny národního hospodářství. Ostrava: Vysoká škola báňská - Technická univerzita, Ekonomická fakulta, 2002. 128 s. ISBN 80-248-0203-1.

GERŠLOVÁ, Jana a SEKANINA, Milan. Zrození nové doby: stručné hospodářské dějiny českých zemí (od poloviny 19. století do konce 80. let 20. století). Ostrava: Vysoká škola báňská - Technická univerzita Ostrava, Ekonomická fakulta, 1999. 156 s. ISBN 80-7078-729-5.

HÁJEK, Jan, ed., KOCIAN, Jiří, ed. a ZÍTKO, Milan, ed. Fragmenty dějin: sborník prací k šedesátinám Jana Gebharta. Praha: Historický ústav AV ČR ve spolupráci s Ústavem soudobých dějin AV ČR, 2006. 640 s. ISBN 80-7286-102-6.

Hospodářský a společenský vývoj Československa [1918-1968]: vybrané statě a statistické přehledy. Praha: Státní statistický úřad, 1968. 231 s.

HRABA, Zdeněk. Kolektivizace a transformace československého a českého zemědělství v letech 1945-2004: právně normativní pohled. 1. vyd. Praha: Vladimír Lelek, 2013. 311 s. ISBN 978-80-904837-4-3

CHARVÁT, František, LINHART, Jiří a VEČERNÍK, Jiří. Sociálně třídní struktura Československa: vývoj, data, srovnání. 1. vyd. Praha: Horizont, 1978. 217 s. Malá moderní encyklopedie; sv. 87.

JECH, Karel. Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2008. 331 s. Moderní dějiny. ISBN 978-80-7021-902-7.

KALVODA, Josef. Role Československa v sovětské strategii. Překlad Vladimír Petkevič. Kladno: Dílo, 1999. 426 s., [32] s. obr. příl. Paměť; sv. 2. ISBN 80-902530-1-6.

KAPLAN, Karel. Československo v letech 1948-1953. 2. část, Zakladatelské období komunistického režimu. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991. 146 s. Odborná literatura pro učitele (pomocný studijní text pro gymnázia). ISBN 80-04-25700-3.

KAPLAN, Karel. Československo v letech 1953-1966. 3. část, Společenská krize a kořeny reformy. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992. 146 s. Odborná literatura pro učitele. Pomocný studijní text pro gymnázia. ISBN 80-04-25745-3.

KAPLAN, Karel. Československo v RVHP: 1949-1956. Praha: Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky, 1995. 519 s. Studie - materiály - dokumenty; sv. 4. ISBN 80-85270-43-9.

KAPLAN, Karel. Kronika komunistického Československa. Klement Gottwald a Rudolf Slánský. 1. vyd. Brno: Společnost pro odbornou literaturu - Barrister & Principal, 2009. 375 s. ISBN 978-80-87029-53-4.

KAPLAN, Karel. Proměny české společnosti (1948-1960). Část druhá, Venkov. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2012. 467 s. Česká společnost po roce 1945; sv. 9. ISBN 978-80-7285-155-3.

KAPLAN, Karel. Sovětští poradci v Československu 1949-1956. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1993. 146 s. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR; sv. 14. ISBN 80-85270-26-9.

KOČIAN, Jiří, ed. a DEVÁTÁ, Markéta, ed. 1948: únor 1948 v Československu: nástup komunistické totality a proměny společnosti. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2011. 345 s. ISBN 978-80-7285-108-9.

KRÁLÍK, Oldřich. Transformace české (československé) ekonomiky. Brno: CERM, 1999. 28 s. Item. Společenské vědy; NS 37. ISBN 80-7204-124-X.

KUČERA, Pavel a VORÁČEK, Michal. Mezinárodní socialistická ekonomická integrace a Československo. 1. vyd. Praha: Horizont, 1988. 134 s. Studijní materiály na pomoc lektorům Socialist. akademie ČSSR.

LUKEŠ, V. ed. a kol. Rozvoj národního hospodářství a kultury Československé republiky v letech 1949-1953: (statistický přehled). Druhé vyd. [Praha]: Státní úřad statistický, 1955. 94 s.

MAREK, Pavel. České živnostnictvo 1945-1960: likvidace živnostníků, řemeslníků a obchodníků v českých zemích. Brno: Doplněk, 2006. 323 s., [8] s. barev. obr. příl. ISBN 80-7239-200-X.

Materiály ke studiu vývoje československého hospodářství po r. 1945. 1. vyd. Praha: SPN, 1957. 325 s. Učební texty vysokých škol.

PAVELČÍKOVÁ, Nina. Klíčové mezníky vývoje ČSR po roce 1945. Vyd. 2. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2009. 84 s. Studijní texty. ISBN 978-80-7368-710-6.

PERNES, Jiří. Takoví nám vládli: komunističtí prezidenti Československa a doba, v níž žili. Vyd. 2. Praha: Brána, 2010. 326 s., [32] s. obr. příl. ISBN 978-80-7243-437-4.

PRŮCHA, Václav a kol. Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992., 1. díl 1. vyd. Brno: Doplněk, 2004-2009. 2 sv. ISBN 80-7239-147-X.

PRŮCHA, Václav a kol. Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992. 2. díl, 1. vyd. Brno: Doplněk, 2009. 2 sv. ISBN 978-80-7239-228-5

PRŮCHA, Václav. 30 let budování socialistické ekonomiky Československa. 1. vyd. Praha: Horizont, 1978. 151, [1] s. Na pomoc nár. hospodářství.

PŮLPÁN, Karel. Nástin českých a československých hospodářských dějin do roku 1990. 2. vyd. Praha: Karolinum, 1993. 2 sv. (302 s., s. 303-578). ISBN 80-7066-786-9.

RÁKOSNÍK, Jakub a kol. Sociální stát v Československu: právně-institucionální vývoj v letech 1918-1992. Praha: Auditorium, 2012. 416 s. ISBN 978-80-87284-30-8.

RÁKOSNÍK, Jakub. Sovětizace sociálního státu: lidově demokratický režim a sociální práva občanů v Československu 1945–1960. Vyd. 1. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2010. 503 s. Fontes; sv. 2. ISBN 978-80-7308-303-8.

RATAJ, Jan a HOUDA. Přemysl. Československo v proměnách komunistického režimu. Vyd. 1. V Praze: Oeconomica, 2010. 455 s. Vysokoškolská učebnice. ISBN 978-80-245-1696-7.

RICHTER, Jaroslav, ed. Statistika ČSR: Vývoj hospodářství a společnosti v letech 1948 až 1971. 1. vyd. Praha: SEVT, 1972. 283, [2]

ROKOSKÝ, Jaroslav, ed. a SVOBODA, Libor, ed. Kolektivizace v Československu. Vyd. 1. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2013. 473 s. ISBN 978-80-87211-96-0.

SIRŮČEK, Pavel a kol. Hospodářské dějiny a ekonomické teorie: (vývoj, současnost, výhledy). Vyd. 1. Slaný: Melandrium, 2007. 511 s. ISBN 978-80-86175-53-9.

SKLENÁŘOVÁ, Sylva, ed. České, slovenské a československé dějiny 20. století VI.: politické dějiny, hospodářské, kulturní a sociální dějiny, dějiny a historiografie. 1. vyd. Ústí nad Orlicí: Ofts, 2012. 314 s. ISBN 978-80-7405-164-7.

Státní úřad statistický československé socialistické republiky: Statistická ročenka ČSSR 1960, Praha: SNTL 1960

Státní úřad statistický: Statistická ročenka republiky československé 1957. Orbis, Praha, 1957.

STEINER, Jan a KROL, Jiří. Kapitoly z hospodářských a sociálních dějin Československa 1918-1989. Vyd. 1. Karviná: Slezská univerzita, 1997. 214 s. ISBN 80-85879-80-8.

ŠPIRITOVÁ, Alexandra, ed. a **KAPLAN, Karel**, ed. ČSR a SSSR 1945-1948: dokumenty mezivládních jednání. 1. vyd. Brno: Doplněk, 1997, ©1996. 540 s. Knihy dokumenty. ISBN 80-85765-92-6.

ŠULC, Zdislav. Stručné dějiny ekonomických reforem v Československu (České republice) 1945-1995. Vyd. 2., v Doplnku první. Brno: Doplněk, 1998. 117 s. ISBN 80-7239-005-8.

VERGNER, Zdeněk. Národní hospodářství ČSR v letech 1945-1960. 1. vyd. Praha: SNPL, 1960. 128, [2] s.

WANDYCZ, Piotr Stefan. Střední Evropa v dějinách od středověku do současnosti. Překlad Jaroslav Valenta. Vyd. 1. Praha: Academia, 1998. 301 s. ISBN 80-200-0657-5.

Seznam použitých zahraničních zdrojů

MICHAL, M. Jan. Central Planning in Czechoslovakia: Organization for Growth in a Mature Economy. Stanford University Press, 1960, 274 s. ISBN 080-471-570X

SEZNAM TABULEK

Tabulka č. 1: Destrukce hospodářství v roce 1945 ve vybraných evropských zemích.

Tabulka č. 2: Zahraniční obchod ČSR v mil. Kčs

Tabulka č. 3: Drobní podnikatelé v letech 1921—1961

Tabulka č. 4: Některá srovnání změn výroby, navržené poradci Byra.

Tabulka č. 5: Proměny profesní struktury populace v ČSR letech 1930—1961 v porovnání s vybranými státy západní Evropy.

Tabulka č. 6: Počet dokončených bytů, srovnání 1948—1955

Tabulka č. 7: Úkoly a výsledky prvního pětiletého plánu

Tabulka č. 8: Úbytek soukromých živností a řemesel v českých zemích v letech 1949—1950, stav k 1.4.1951

Tabulka č. 9: Pracovníci v soukromých živnostech v ČSR v letech 1948—1960

Tabulka č. 10: Provozovny a pracovníci v soukromých živnostech v ČSR v letech 1948—1960

SEZNAM ZKRATEK

JZD – Jednotné zemědělské družstvo

KSČ – Komunistická strana Československa

KSSS – Komunistická strana sovětského svazu

OŽK - Obchodní a živnostenská komora

RVHP – Rada vzájemné hospodářské pomoci

SNB – Sbor národní bezpečnosti

StB – Státní bezpečnost

STS – Strojní traktorová stanice

UNRRA - Správa spojených národů pro pomoc a obnovu (United Nations Relief and Rehabilitation Administration)

ÚV KSČ – Ústřední výbor Komunistické strany Československa

BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE

Jméno autora: Jiří Bláha

Obor: Evropská hospodářskosprávní studia

Forma studia: kombinované studium

Název práce: Transformace hospodářství v období I. pětiletky v Československu

Rok: 2015

Počet stran textu: 80

Celkový počet stran příloh: 15

Počet titulů českých použitých zdrojů: 45

Počet titulů zahraničních použitých zdrojů: 1

Vedoucí práce: Doc. PhDr. JUDr. Jakub Rákosník Ph.D.